

მ რ ი

№ 24

კვირა 18 მკათათვე

689

შ ი ნ ა ა რ ს ი ვასილ ნიკოლოზის-
ძე ჩერქევიშვილი; მიწის მფლობელობა
საქართველოში—სიმ. ავლონიძე; შიგრი-
ნებანი სოფ. მგალობლიშვილისა; ერო-
ვნული მოძრაობა—გ. გვაზავასი; სიკვ-
დილით დასჯილი—ივ. ელიაშვილისა;
შეთქმულება—ა. შანშიაშვილისა; ინგ-
ლისის სახელმწიფო სამართლის საფუ-
ძველნი—ივ. ზ—ლისა.

1910 წ.

საპოლიტიკო, სამეცნიერო და სალიტერატურო ჟურნალი

1910 წ.

† ვასილ ნიკოლოზის ძე ჩერქევიშვილი

ტფილისის ქალაქის თვითმართველობიდან დრო-
თა ბრუნვამ თითქმის გამოგვადევნა. განსაკუთრებით
ამ ბოლო დროს ქართველობა ხმოსნებადაც ვერ გა-
დის და თუ ორიოდ პირს ირჩევენ, ჩვეულებრივ
უპიროვნო ადამიანს ეძებენ, რომელიც ვერც მტერს
დააკლებს და ვერც მოყვარეს შემატებს რამეს. არ-
სებითად ქალაქის თვითმართველობა ერთი დიდი სა-
ზოგადოებრივი მეურნეობაა და მისი ჩარხის ასეთუ
ისე ტრიალს დიდი მნიშვნელობა აქვს მცხოვრებთა-
თვის. რომ ეს ჩარხი დღეს ღარიბ ხალხისთვის და
განსაკუთრებით ქართველობისთვის უკუღმა ტრია-
ლებს, ეს ყველასათვის ცხადია, ვისაც კი ძალა შე-
სწევს გაარჩიოს მაღალ ფრაზების ბურუსში გახვეუ-
ლი სამეურნეო საქმიანობა

აშკარაა, ერთს და ორს ადამიანს არ ძალუძს
შესცვალოს ქალაქის მართველობის ხასიათი, მაგრამ
ვასილ ჩერქევიშვილი ისეთი ძლიერი ზნეობრივი პი-
როვნება იყო, რომ აქაც კი თავისი კვალი დააჩნია
და მისი მოქმედება იყო ერთნაირი შესწორება, კო-
რექტივი ქალაქის მართველთა მოქმედების ცალმხ-
რივობაში.

როგორც პიროვნება, ვასილ ნიკოლოზის ძე
იყო რაინდი, ზნეობრივად ფაქიზი, მტკიცე, ბუნე-
ბით დემოკრატი, ძლიერი ძლიერთან, ღმობიერი და
შემბრალებელი სუსტთან, განურჩევლად მომპყრობი
ყოველი მოქალაქისა. მასთან ის იყო იშვიათი ადა-
მიანი ჩვენში, როგორც მუშაკი, შესვენება არ იცო-
და, დღე და ღამეს ასწორებდა, მუდამ საქმიანობ-
და, ხოლო ეს მისი საქმიანობა მიმდინარეობდა ჩუ-
მად, წყნარად, უჩინრად, თითქო ეს ყველაფერი ასე
უნდა იყოსო. და სხვებიც მისი შემცქერალნი, მის
ზნეობრივ სიფაქიზეში, მის თავდადებაში, მის მო-
ქალაქობრივ სიმტკიცეში ჰპოებდნენ მაგალითს და
გამხნეებას!

ცხოვრების ტალღისაგან გამოსროლილი ქალა-

ქის თავად სწორედ მაშინ, როცა ყველაფერი რყე-
ვაში იყო, როცა ქალაქის თვითმართველობას ცე-
ცხლი ეკიდებოდა, განსვენებული საოცარი მოხერ-
ხებით და თავგანწირულ პირდაპირობით ამ დრო-
საც იცავდა ქალაქს და მის თვითმართველობას მა-
სზე მოტანილ ერიშისაგან და თუ არ ის თავისი და-
მამშვიდებელი ღ შეუდრეკელი ხასიათით, ვინ იცის,
კიდევ რამდენი უბედურება დატრიალდებოდა ჩვენ-
ში. მისი ბიბლიური, მშვიდი ღ სპეტაკი სახე, მისი
ზნეობრივი სხივოსნობა ერთნაირი გამამხნეველი
ძალა იყო სუსტისა და დაჩაგრულისთვის და როცა
მას უცქეროდი, აუცილებელი იმედი გულის გომხნე-
ვებდა უკეთეს მომავლის მოლოდინში. სწორედ რომ
დიდი დანაკლისია ჩვენთვის ასეთი პიროვნების და-
კარგვა, და ამიტომაც მისი გარდაცვალება რწფელ
მწუხარებას იწვევს მთელ ხალხში.

მიწის მფლობელობა საქართველოში

არსად არ არის ისე არეულ-დარეული მიწის
მფლობელობის საქმე, როგორც საქართველოში.
ჩვენი ცოდნა და წარმოდგენა დღევანდელ მიწის
მფლობელობის ფორმების შესახებ საქართველოში
ძლიერ ნაკლები და ძლიერ დაშორებულია საქმის
ქეშმარიტ მდგომარეობაზედ. რა ნაირად უნდა მო-
ეწყოს მიწის მფლობელობის საქმე, თუ არ გვეცო-
დინება, რა და რა გვარი ფორმები მიწის მფლობე-
ლობისა არსებობს ჩვენ ქვეყანაში. პრაქტიკული
კითხვის გადაწყვეტა ყველასათვის სასარგებლოდ
მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, როდესაც
დაწვრილებით შეისწავლით მას. ძლიერ დიდი საქმე
იკისრა ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობამ,
რომელმაც იღვა თავს შესაფერი მასალების შეკრება
და გამოცემა. მალე გვექნება ძლიერ ძვირფასი მა-
სალა, რომელიც ბევრს საინტერესოს და საყურად-
ღებოს გვაცნობებს. მაგრამ საქართველოს შეადგენს

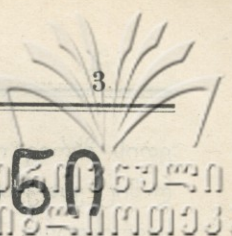
არა მარტო თფილისის გუბერნია, დანარჩენი ნაწილის არაფერი არ ვიცით, ე. ი. დანარჩენის შესახებ უნდა ვისარგებლოთ ძლიერ ძველი ცნობებით, რომლებიც არ შეესაბამებიან ცხოვრებას. მაშასადამე უსაჭიროესი საქმე დღეს ჩვენთვის არის დაწვრილებით გამოვიკვლიოთ, რა გვარი ფორმები მიწის მფლობელობისა, მიწისე ქსპლოატაციისა, არის ჩვენში. მიწის მფლობელობის ფორმების გამოკვლევას ორ ნაირი მნიშვნელობა აქვს; ერთი ისა, რომ შევისწავლით ჩვენს ქვეყანას და მომზადებულნი ვიქნებით ცხოვრების საჭირ-ბოროტო კითხვების გადასაწყვეტად; მეორე — ასეთი გამოკვლევით დიდ სამსახურს გაუწევთ მეცნიერებას. საქართველოში არის ისეთი ადგილები, მაგალითად, ფშავ-ხევსურეთში, სვანეთში, სადაც დღემდე გადარჩენილა უძველესი ფორმები მიწის მფლობელობისა და მიწის სარგებლობისა; ალაგ-ალაგ არის ისეთი ცოცხალი ფორმები, რომლებსაც ჩვენ მართალია ვიცნობთ, მაგრამ სხვა და სხვა გვარი აღწერილობის შემწეობით. კულტურას არ მიუღწევია ასეთ ადგილამდე და ამის შედეგი იყო უძველესი ნაშთების გადარჩენა. თუ რა დიდებული მნიშვნელობა აქვს ასეთ ნაშთებს, ამაზე ლაპარაკი მეტი არის (იხ. შრომები ბახოვენის, მ. ლენინის, სპენსერის და გილინის, ფრაზერის, კოვალევსკის, ივანოვსკის და სხვ.).

განსაკუთრებით ჩვენში არსებულ მიწის ფლობელობის და სარგებლობის ფორმებს ყურადღება მიაქციეს მ. კოვალევსკიმ, ეგიაზაროვმა, ამ 20-25 წლ. და საკმარისად ნათლათ დაასურათეს იგი. ამ ბოლო დროს ჩვენში მიწის მფლობელობას ყური ათხოვა ახალგაზნა მეცნიერმა ა. კაუფანმა (იხ. Русская Община), მაგრამ თავის შრომაში იგი სარგებლობს კოვალევსკის და ეგიაზაროვის ნაწერით. ა. კაუფანს უნდოდა გამოეკვლია, თუ რა მდგომარეობაშია რუსეთში სათემო მიწის მფლობელობა. მან დაამტკიცა, რომ სათემო მიწის მფლობელობა რუსეთში არ არის ერთსა და იმავე მდგომარეობაში. ციმბირის გუბერნიებში ეხლა იბადება და ფეხს იკიდებს სათემო მიწის მფლობელობა; ციმბირის გუბერნიებში ადამიანს დიდი ბრძოლა სჭირდება ბუნებასთან, მძიმე ჰაერი, სუსხიანი ზამთარი, მოკლე ზაფხული, მიუდგომელი, ტყიანი და ჭაობიანი ადგილები უძნელებს აქ გადასახლებულთ არსებობისათვის ბრძოლას და ისინიც იძულებულნი არიან შეკავშირდნენ, შეერთდნენ ისე იმუშაონ, იზოვონ ცხოვრების საშუალება. სათემო მიწის მფლობელობის განვითარებას ხელს უწყობდა აგრეთვე თავისუფალ უპატრონო დიდ მანძილზე დადამლილი მიწები. კავკასიაში კი, კერძოთ საქართველოში, ა. კაუფანმა სულ სხვა გვარი სურათი იხილა, აქ სათემო მიწის მფლობელობა ქრება და იკარგება, ალაგ-ალაგ ისე გამქრალა, რომ ნიშნებიც აღარ არის. მაშასადამე, ცოცხალი საბუთების შემწეობით შესაძლებელია

შევისწავლოთ და დაეასურათოთ, თუ რა ნაირად იბადება და რა ძალები ამოძრავებენ და სწორედ უდგამენ სათემო მიწის მფლობელობას, — აგრეთვე თუ რა მიზეზების ზედ გავლენით ქრება და იკარგება სათემო მიწის მფლობელობა, და ადგილს უთმობს კერძო, გადაკვეთილ მიწის მფლობელობას.

რავარი მიწის ფლობელობა არის უფრო გავრცელებული ჩვენში? საქართველო ორ ნაწილად არის გაყოფილი. ქუთაისის გუბერნიაში გამქრალა სათემო მიწის მფლობელობა; შენახულა სულ რამდენიმე ადგილას. მხოლოდ თფილისის გუბერნიაში ჯერ-ჯერობით კიდევ კარგად არის გავრცელებული სათემო მიწის მფლობელობა. მაგრამ კავკასია და საქართველო ძლიერის სიჩქარით მიესწრაფება ამ გვარი მიწის მფლობელობის გაუქმებისაკენ. საქართველო ერთის სიტყვით იმ ხანაში არის შესული, რომელსაც უწოდებენ სათემო მფლობელობის დარღვევის ხანას. სადაც შენახულა საქართველოში სათემო მიწის მფლობელობა, ყველგან ასეთ მდგომარეობაშია სახნავი და სათესი მიწები, უფრო ხშირად საბალახო ადგილები და ტყე. მხოლოდ ვენახები, ბაღები, ბოსტნები, ე. ი. ისეთი დამუშავებული მიწები, რომელზედაც დიდი შრომა არის დაკარგული და დიდ საფას წარმოადგენს, კერძო კუთვნილებას წარმოადგენს. ასე იყო არა მარტო ჩვენში, არამედ ყველგან. რა თქმა უნდა, რომ ასეთ მდგომარეობაში არის სა მოსახლო ადგილებიც. საერთოდ უნდა აღვიაროთ, რომ თფილისის გუბერნიაში უფრო იყო ფეხმოკიდებული სათემო მიწის მფლობელობა, ვიდრე ქუთაისისაში. ქუთაისის გუბერნია უფრო მთიანი ადგილია, სახნავ-სათესი ხშირად მთის დაშვებულ ადგილზედ არის, ხშირად ძლიერ მაუვალ ადგილზედ კლდე-ღრეებში. ასეთი ადგილები ბევრ შრომას ითხოვენ და საერთო დაყოფის დროს არ შეადგენდენ ერთ მთელს, განუყოფელს. მხოლოდ თფილისის გუბერნია, უფრო ვაკე, სწორი, ხელს უწყობდა საერთო, სათემო მფლობელობას და საერთო მდგომარეობით მიწების დაყოფას. მივმართოთ მაგალითებს. რაჭის და შორაპნის მაზრებში კერძო, გადაკვეთილი მიწის მფლობელობა არის გავრცელებული. სამოსახლო მიწა, სახნავ-სათესი ყანები, ვენახები კერძო კუთვნილებას წარმოადგენს, სათემო მიწის მფლობელობა შენახულა რაჭის მაზრაში, რამდენიმე სოფელში, მაგრამ იქაც ირყევა და ინგრევა, აქ მხოლოდ ზოგიერთი ყანები შეადგენს სათემო კუთვნილებას, აქ შენახულა მიწის საერთოდ დამუშავება, მოსავალს იყოფენ იმის და მიხედვით, თუ ვინ რა მონაწილეობა მიიღო საერთო მუშაობაში, სათემო კუთვნილებას წარმოადგენს საბალახო ადგილები. მართალია, მკირეოდენად შენახულა სათემო მიწის მფლობელობა, მაგრამ დიდ ხანს იგი ვერ გასტანს, რადგან სათემო კუთვნილების მონაწილენი დარწმუნებულნი არიან, რომ სათემო კუთ-

691

მოგონებანი

IV

როგორ აწუხებდნენ ქართლის სოფლებს ოსები. — მათი ბელადები. — განთქმული ავაზაკები კანი და ბისტი. — სალა ოსი. — ხალხის გაბეგრა ამ ავაზაკებისაგან. — ამ ავაზაკების მღევარი: ტარას მგალობლი-შვილი და შიო ტუფნაძე. — ალაგმვა ამათ-თაგან ოს-ავაზაკებისა. — ტარასისა და შიოს თარეშიც ოსების სოფლებში და შიშის ხარი. —

არ დავიწყებო მთავრისა
არ ოდეს გვიხამს ზიანსა.

შ. რუსთაველი.

ამ ჟამად რომ უპატრონოა სოფელი, ამას ყველა ჩვენგანი გრძნობს; მუდამ იმას ვჩივით და ვსტირით, რომ მივხედოთ სოფელსა, სოფელი იყვლიფება, მამულ-დედული ეცლება ჩვენს გლესს ხელიდან და ფეხქვეშიდან; ვჩივით, ინტელიგენცია გაურბის სოფელსაო. თუ მეოცე საუკუნეში სოფელი უპატრონოა, თუ ამ ჟამად, როდესაც ჟურნალ-გაზეთობა გაფაციკებით ადევნებს თვალს ყოველს სოფლის მოვლენას, ამბავსა, ყოველს წვლილს სოფლის ცხოვრებისას ააშკარავენს გაზეთის საშუალებით და ხდის საზოგადოების საყურადღებოდ, და მაინც კიდევ ჩვენი სოფელი ჩამორჩენილია, მას წყლულს ვერვინ უშუშავს, — აბა მიბრძანეთ, რა ყოფა-ცხოვრებაში იქნებოდა სოფელი ორმოციან და სამოციან წლებში, როცა ჟურნალ-გაზეთების ხსენება არც კი იყო, გარდა «ცისკრისა», რომელიც მუდამ სულთმობრძავი იყო; თუმცა სამოციან წლებში ახალგაზდობა აქედრდა, დატრიალდა, გამოვიდა „საქართველოს მოამბე“ და «დროება», მაგრამ სოფელსა და მაშინდელ ახალგაზდობის შორის დიდი საზღვარი ილა.

მაშინდელ სოფელს სწეწავდნენ ვაჭრები, დიამბეგები, ათასი მოვახშენი და ავაზაკები. სოფელი თვით იყო თავისი პატრონი, გაჭირვებაში მშველელი. სოფლის გაჭირვებას თითქოს მიეშველებოდა დიამბეგი თავის იასაულებით და ამალითა, მაგრამ შველის მაგიერ მათრახით ატყავებდა: თქვენ თვით ხართ ავაზაკნი, ინახავს იმათ სოფელი, არ გინდათ მღევარი დაადვენოთ, დაიჭიროთ ავაზაკები და ალაგმოთ ისინიო. როცა მოახსენებდნენ: ბატონო, ყოველივე ამას ვასრულებთ, მაგრამ რა ვქნათ, მინდორ-ველს ხომ თავს ვერ დავანებებთ, შემუშავება უნდა, ნამუშავარს სახლში შემოტანა, რომ გავუძღვეთ ხარჯებსა. ჩვენ რომ ავაზაკების დევნას დავადგეთ, ვილა იშრომოს, ვილა გაუძღვეს ხელმწიფეს, ერს, ბერსაო. მაგრამ კვლავ მათრახი, ცემა-ტყეპა!..

ოსები ნელ-ნელა დაიძვრნენ მთებიდან და ხეობებიდან და ჩამოესახლნენ ქართლის განაპირა სოფლებთან. მთელი კალთები დიდის მთებისა ჩრდილო-

ვნილება უეჭველად უნდა დაიყოს და დანაწილდეს. ქუთაისის მაზრის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში გამეფებულია კერძო გადაკვეთილი მიწის მფლობელობა, მხოლოდ სამ სოფელში არის კიდევ შენახული სათემო მიწის მფლობელობა ზოგიერთი მიწებისა, მხოლოდ გლეხები ცდილობენ გამოიყონ თავისი წილი და მიისაკუთრონ. ზუგდიდის ღ ოზურგეთის მაზრაში კი ყველგან კერძო, გადაკვეთილი მიწის ფლობელობაა და აღარსად არ არის სათემო მიწის მფლობელობა. ტფილისის გუბერნიაში უფრო დიდი ადგილი უჭირავს სათემო მიწის მფლობელობას. თელავის, ტფილისის, უფრო თიანეთის ღ დუშეთის მაზრაში კარგად არის შენახული სათემო მიწის ფლობელობა, მიწის დაყოფა მონაწილეთა შორის დროგამოშვებით. მხოლოდ თუშეთში და ხევსურეთში შენახულია უძველესი სახის ნათესაობრივი სათემო ცხოვრება. გორის მაზრაში სათემო მიწის მფლობელობასთან ერთად არის კერძო, გადაკვეთილი კუთვნილება. აქ მოყვანილი მოკლე ცნობები ეკუთვნის წეს-წყობილებას ამ 25 წლ. წინეთ. ხოლო უფრო ახლო დროის ცნობები არა გვაქვს. 25 წლის განმავლობაში, რასაკვირველია, სათემო კუთვნილების დარღვევა და მის ადგილზედ კერძო კუთვნილების გამაგრება უფრო წაიწვედა წინ.

ვრცლად კითხვას ვერ განვმარტავთ უადგილობისა გამო. მხოლოდ არ შემიძლია არ აღვნიშნო, თუ რა მიზეზების ძალით ირღვევა სათემო კუთვნილება. მიზეზები ძლიერ ბევრია ღ დამოკიდებული ადგილობრივ პირობებზედ. აღვნიშნავთ მხოლოდ უმთავრესთ. უპირველეს ყოვლისა ხალხის გამრავლება და საზოგადო მიწის ფონდის დამცირება ხელს უშლის სათემო მიწის მფლობელობას. ამას გარდა სათემო კუთვნილებიდან გამოირიცხებიან შემოღობილი ადგილები, როგორც ვენახები, ბაღები, და სხვა გვარი კულტურული ადგილები; ასეთი შემოღობილი ადგილები, რომელნიც გადასულან კერძო მესაკუთრეთა ხელში ღ გამხდარა კერძო საკუთრებად, საძირკველს უნგრევენ სათემო კუთვნილებას; სათემო მიწის მფლობელობის დროს არსებობს მიწების დრო-გამოშვებით დანაწილება და ხელახლა გადაცემა თემის მონაწილეთა შორის. ამგვარი ხელახალი გაყოფა დრო-გამოშვებით ხდება. რაც უფრო დიდი ხანი გადის ერთისა და მეორის განაწილების შორის, მით უფრო მალე იკიდებს ფეხს კერძო კუთვნილება. თუ ერთისა და მეორეს განაწილების შორის დიდი ვადა გადის, მაშინ თემის მონაწილეები თან და თან ითვისებენ იმ აზრს, რომ მიწა მათი კუთვნილებაა. ჩვენში უფრო გავრცელებული იყო ლიდ ხნოვანი ვადა და თემის მონაწილეები ეჩვეოდნენ იმ აზრს, რომ მიწა მათი კერძო, ინდივიდუალური საკუთრებაა. სათემო მიწის მფლობელობის დარღვევაში მონაწილეობას იღებენ არა სათითაულოდ ეს მიზეზები, არამედ ალაგ-ალაგ და სხვა და სხვა მიზეზები ერთად.

სიმ. ავალიანი.

ეთის მხრივ იმათ დაიჭირეს. როგორც წინა წერილშიც ვსთქვით, ოსები გამოვიდნენ სამაჩაბლოსა და საერისთავო მთებიდან, დაესახლნენ ფალავანდიანთ, ხერხეულიძიანთ და სხვა თავად-აზნაურთა მამულე-ბში, წრესავით შემოერთებენ გორის და ღუშეთის მაზრის ჩრდილოეთ ნაწილსა. მომეტებული ნაწილი ქურდობას მისდევდა; სოფელში გაეარნა ოსსა და არა მოეპარა-რა—ყოვლად შეუძლებელი იყო; გასაოცრად მიაჩნდათ ის მოვლენა, როცა ოსი არას მოიპარავდა. არამც თუ ქართლის სოფლებში ქურდობდნენ, ერთმანეთშიაც, თავის სოფლებშიაც კი ქურდობდნენ. ქურდობას ჯანი გავარდეს, ავაზაკობდნენ და შიშის ზარსა სცემდნენ ქართლის სოფლებსა. რამდენიმე ბრბო იყო შემდგარი სხვა და სხვა მხარესა; თითო ბრბოში ხუთიდან ათ კაცამდე იყო. ჩაუსხდებოდნენ შარა გზებში მგზავრებსა და უმოწყალოდ სცარცვამდნენ; უკაცრაული სიტყვაა, პერანგის ამხანაგის სანაბარად სტოვებდნენ, თუ გაუძალუანდებოდა ვინმე, სიცოცხლესაც ასალმებდნენ. საქმე ის იყო, რომ ოსი-ავაზაკები ვაჟკაცურად არ უხვდებოდნენ; არჩეული ჰქონდათ შარა გზის პირად ტყით დაბურული ადგილები; ამისთანა ადგილებში ჩასაფრდებოდნენ, დამშვიდებულს მგზავრს იქიდან ესროდნენ თოფსა, მოუკლავდნენ ცხენსა, ან ურემში გაბმულს ხარ-კამეჩსა და თავზარდაცემული მგზავრის გაცარცვა ადვილი იყო.

იყვნენ ისეთი ავაზაკებიც, რომელნიც ბრბოს არ ადგენდნენ. ორი-სამი, ან ერთი, დადიოდნენ ტყე-ტყე და გზის პირად ბინადრობდნენ. ამისთანა ავაზაკებთაგან შესანიშნავნი იყვნენ **კანი** და **ბისტი**. ამ ორმა ოსმა რამდენიმე წელიწადი ითარეშეს, შიშის ზარი დასცეს სოფლებს. მახსოვს, როცა ბავშვები გვიანობამდე არ დავიძინებდით, მშობლები გვაშინებდნენ: „დაიძინეთ, თორემ საცა კანი და ბისტის მოვლენ და წაგიყვანენო“. მოგეცათ ღვთის წყალობა, ჩვენ მალე გავკრავდით სუნგალსა და მივეცემოდით ძილსა.

კანმა და ბისტმა ისე დაიბრიყვეს ქართლი, რომ მივიდოდნენ რომელიმე სოფელში, დაიბარებდნენ მასახლისს და თავ-კაცებსა, გააწერინებდნენ ხარჯსა და დაუნიშნავდნენ ვადასა: თუ ამა და ამ დროს ამდენ-ამდენი ფული არ გამოგიტანიათ, სოფელს ავიკლებთ და თქვენც დაგხოცავთო. ამას გარდა, ვინემ ხარჯს მოჰკრებდნენ, სოფელს დანიშნულს ალავს მიჰქონდა კანი და ბისტისთვის სადილ-ვახშამი დიდაც კაცი. ბოლოს როგორც იყო, დაიჭირეს და „კნუტს“ ქვეშ ამოართვეს სული. სოფელმა პატარა ხანს მოისვენა. მაგრამ მალე გაჩნდა **სალა-ოსი**. ეს მარტოდ-მარტო, ტლუდ დადიოდა, უამხანაგოდ. საშინელი მარდი და გამბედავი კაცი იყო, თამამად შედიოდა სოფელში და ჰკრეფდა ხარჯსა, თითქო ოსმალეთის ფაშა ვინმეაო. ცხინვალიდან მოკიდებული მთლად ლიახვის მარჯვენა ნაპირს მდებარე

სოფლებში—ორი ნიქოზი, ორი ხეივანი, ორი შინდისი, ყილქციული და ძლეის გით აძლევდნენ ხარჯსა.

ტყეში შეშის, ფიხის ან სხვა ხის მასალის გამოსატანად სოფლობრივ მიდიოდნენ—ოცა-ორმოცი ურემი ძაღლებით და იარაღით. როცა ესე ერთად მიდიოდნენ, ავაზაკები ვერ შეებედავდნენ ხოლომე, მაგრამ თუ ერთს, ან ორს ურემს მოასწრობდნენ, უსათუოდ გადმოუდგებოდნენ, გახდიდნენ ჩოხებსა, წაართმევდნენ ცულებსა და თუ უღლიდან ხარს ან კამეჩს არ გამოუშვებდნენ, დიდი მადლობა უნდა გადაეხადნათ ავაზაკისათვის და საღმთო გადაეხადნათ სოფელში.

აი ამისთანა დროს გამოჩნდა ფრონის ხეობაზე, სოფელ დირბში, სოფლის გულშემატკივარი კაცი ტარასი ანდრიასძე მგალობლიშვილი, რომელმაც თვასი ყმაწვილ-კაცობა სოფელს შესწირა, თავისთავად იკისრა სოფლის ჭირ-ვარმის შემსუბუქება, მისი შველა და დახსნა გაჭირვებისაგან. ის ჯერ ისევ თექვსმეტ-ჩვიდმეტის წლისა ყოფილა, როცა აღბულახის სამხედრო სკოლა დაუშთავრებია. აღარსად წასულა და სოფლად დატრიალებულა. მთელ დღეს თურმე ტოლ-ამხანაგებთან ნადირობაში ატარებდა. ისე გაიწაფა თოფის სროლაში და სხვა იარაღის ხმარებაში, რომ ცალი არა ჰყავდა*. სად და როგორ ნიშანს დაუნიშნავდით, რომ იმას ტყვია არ მოერთყა. უცნაურად ჰქონდა გაკვეთილი თოფის თუ დამაჩის სროლა: ჩანხანხე შეაყენებდა თოფსა ამომიზნამდე, თვალით გამოზომავდა მიზანსა, მიდებდა თოფისა მხარზე და სროლა ერთი იყო. სწრაფი იყო, როგორც ვეფხვი, გამქცევი, გადამბტომი და ცხენოსანი უებრო. ცხენი ჰყავდა დაგეშილი ისეთ ნაირად, რომ როცა უნდოდა, კაცს ძაღლივით გამოუყენებდა, ცხენი კბილით მივარდებოდა. ეტყოდა, გადაქელე, **ნიშავ** (შუბლ თეთრი ცხენი ჰყავდა), გადაჰქელავდა.

ტარასს არ ჩამოუვარდებოდა მასთან თანშეზდილი ტახტისძირელი გლეხი (ტახტისძირი და დირბი მეზობელი სოფლებია) შიო ტეფნაძე. ეს ორი კაცი ვაჟკაცობით მთელი ხეობის თვალი იყო. იმათ შეადგინეს ოსების ასალაგმავად პატარა დასი—რაზმი, რომელიც შესდგებოდა სულ ხუთი-ექვსი კაცისაგან, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს მარტო ტარასი და შიო უდგნენ კრიჭში ოსთა ბრბოებსა. ამ კაცებმა თავისთავად იკისრეს სოფლის პატრონობა, გაიწირეს თავები და მუდამ ტყვისთვის ჰქონდათ მიშვერილი გული, ესენი ჩინ-ტემლაკებისათვის არ იბრძოდნენ, არც დაეძებდნენ არავის ქება-დიდებასა, სრულიად უანგაროდ იღვწოდნენ. ჩემის აზრით ამისთანა კაცების დაფიწყება არ არის კარგი. ამა-

*) ტ. მგალობლიშვილის მომსწრენი და მნახველნი იმის საარაკო საქმეებისა დღესაც ბლომად მოიპოვებინ ქართლში.

თაც თავის დროზე შეუტანიათ თავისი წვლილი შრომისა თავის ხალხის საკეთილდღეოდ, მისი ჭირვარამის შესამსუბუქებლად. სოფლის მოყვრების არ დავიწყება, სულმნათი შოთას თქმისაებრ, „არ ოდეს გვიზამს ზიანსა“.

იქნება ბევრმა სთქვას: რას ჩმახავს, რაებს სწერამს ვილაც ტარას-შიოზეო, მაგრამ არა. იმათ თავის დროზე ბევრჯელ წყლული დაუშუშეს სოფელსა, გადაარჩინეს ავაზაკთა დარბევისაგან, ხოცვა-ყლეტისაგან. ამავე დროს თავის თავზე არა ფიქრობდენ, თავისთავისათვის არაფერს სარფას არ გამოელოდნენ ავაზაკთა დევნითა. თუ ნადავლს იშოვნიდნენ, ან ავაზაკთაგან დარჩებოდათ მათი ნადავლი, სოფელში მიჰქონდათ, სასოფლოდ მიდიოდა ეს ნადავლ-ნაშოვარი.

მოვიყვან რამდენიმე მაგალითს ტარას მაგლობლიშილის ვაჟაკობისას: ის იყო დაიწყო პატარა რაზმმა ტარასის მეთაურობით მოქმედება. სოფელში ჩამოვლილს ოსს ერთ-ერთი რაზმელთაგანი გაჰყვებოდა უკან იარაღით, შორიახლო, თუ გაჰბუდავდა რასმეს, წასწვდებოდა მოსაპარად რასმეს, ვაი იმის დედას!—მაშინვე თოფს მიაყოლებდა შესაშინებლად, გაბაწრავდა და ამოიყვანდა სოფელში. სოფელი ჩასწერდა სახელსა და გვარსა დაქერილისას, იმის სოფელსა, ჩამოართმევდა პირობასა, რომ აღარ ექურდნა, თორემ მაშინ სიცოცხლეს გამოე-სალმებოდა. რასაკვირველთა, ამისთანა ლათაიებით ქურდს ქურდობას ვინ მოაშლევინებდა. ამ ბიწიერებას ღრმად აქვს გამჯდარი ფესვები ხალხის სოციალურს ცხოვრებაში. მაგრამ ტარასი და მისი რაზმი ჯერ ამ ღონისძიებას დაადგენ.

ერთს დღეს გუთნის სამხრობისას დაიძახეს, ტახტიძირს დაეცა ოსთა ბრბოვო. ზაფხულია, სოფლის მუშა-კაცობა გაკრფილია სამუშაოდ; ააწიოკეს დედა-კაცები და ბავშვები, გაიტაცეს, რასაც კი მოახელეს. ტახტიძირელმა შიომ ფიცხლავ მოჰკურცხლა ღირბისკენ ტარასსთან. ანაზდეულად დაედევნენ ავაზაკებსა.

— საით იქნებიან, შიო! ჰკითხავს გზა-გზა ტარასი.

— დენსა და ტახტის ძირს შუა აქვთ ბინაო, დიდ-წვრიმალაში, ფოლორცის თავში, კუნლიანში.

მიდის რაზმი, ხუთი კაცისაგან შემდგარი, თქარა-თქურით დენის გზით. თვალი მოჰკრეს გზის პირად, რომ ვილაც კაცი ძარცვამს გლეხის ბიჭსა, ესე თორმეტ-ცამეტი წლისას. დასჰყივლეს რაზმელებმა და ერთმა თოფიც მიახალა, თან რაც შეიძლება მიაშურეს. მიადგა რაზმი გლეხის ბიჭსა, რომელსაც გუთნისათვის სამხარი მიჰქონდა, სამხარი წაერთმიათ და ტანთაც ხდიდნენ. ტანისამოსის წაღება ვეღარ მოესწროთ და სამხარი კი მოეტაცნათ. ბიჭმა უჩვენა ავაზაკების გზა დიდ-წვრიმალისაკენ*).

— შიო, ისინი კუნლიანში შევლენ (კუნლის

ჩირგვნარში), უნდა ფოლორცს შემოეუაროთ და პირდაპირ კუნლიანზე მივიტანოთ იერიშისა.

— სწორედ ვერე.
— მაშ მომყვიით... ცხენი იგრძნობს თუ არა ადამიანის სუნსა, მაშინვე თოფები მივახლოთ კუნლიანსა.

შემოუარეს კუნლიანს ადგილსა, ტარასის ცხენი შესდგება, ყურებს ააქცევტს, კუნლიანიდან ცხენი შემოსჭიხინებს. ავაზაკები წართმეულს გუთნის ჯერს შეექცვიან. ერთი მათგანი წამოვარდება. ამ დროს გამოიქექებს ტარასის თოფი და ავაზაკი წაიქცევა. გაჩნდება ხელჩართული ბრძოლა, ბრძოლა ხმალ-და-ხმალ. ორი ავაზაკი ცხენ და ცხენ გადაცვივან ფოლორცში და ტყეს მიატანენ, მაგრამ ცხენები ჩაეფლობათ. ტარასის რაზმი ხუთივე ავაზაკს დაიჭერს, გამოიყვანენ შარაზე. აქ შეიკრიბებიან გუთნის დედები, მეხრები. ულოცამენ გამარჯვებას, ათვლიერებენ გაბაწრულ ავაზაკებსა.

ამ ბრძოლაში ტარასი ორთავე მხარში დაიჭრა, შიო ბექში. ავაზაკთაგან ერთი სოფელში ჩაყვანისას გარდაიცვალა, ორი მძიმედ იყვნენ დაჭრილნი ხმლითა და მორჩნენ.

სოფელი ღირბი იმ დღეს დღესასწაულობდა; საღამო ჟამი იყო; დაჭრილი ტარასი და შიო ეხოში ჩამოსხეს სკამებზე. მოსე დალაქი, ერთი ლაქლაქა და ოხუნჯი, უხვევდა წყლულებსა და თან აცინებდა დაკოდილთა.—ხალხი აღელდა, აურ-ზაურზე იყო, უნდოდათ თავის სამართლით გაესამართლებინათ ავაზაკები, მაგრამ ტარასმა და შიომ არ უყვეს. დაჭრილი ავაზაკებიც მოსე დალაქმა მოარჩინა. მიცვალებული დამარხეს, მაგრამ ღამე პატრონებმა მოიპარეს და თავის სოფელში წაიღეს.

ეს იყო და ეს, ტარასი და შიო ეხიარნენ ავაზაკების სისხლით, გავარდა ხმა ამათი ვაჟაკობისა, დაემტერნენ ოსები, სისხლის აღებას ლამობდნენ. მაგრამ ისინი თავისას არ იშლიდნენ.

რომ გადიწევდა მზე, შეისხამდენ ორი მეგობარი იარაღსა და ისეთ ალაგებში დადიოდენ, სადაც საღამოზე ოსები გამოდიოდნენ მწყებსების დასაწიოკებლად, პირუტყვის წასართმევად. ერთხელ მოასწრეს, რომ სამი ცხენოსანი ოსი სოფ. ძვილეთის ტყის პირად, ღირბის ჩრდილოეთით, შეშით დატვირთულს ურემს გადასდგომიან, ცული და წალდი წაართვეს გლეხსა და საყვერის ხარსაც უსხნიან. ამ დროს ანაზდეულად გაჩნდებიან ტარასი და შიო მონადირეს მზგავსად.

— გამარჯვებათ თქვენ! ეტყვიან მონადირენი.

ავაზაკები სდუმან, თავის საქმეს აკეთებენ, მაშინ ტარასი თვალს უზამს შიოს ხანჯალზე. თვი-

* დიდი წვრიმალა ჰქვიან ტყიან ადგილს, სადაც ფიხი იჭრება და ცოტა რამ საწვავი შეშა; უფრო გასაგებად რომ ვსთქვათ—შეთხელეულს ტყეს ჰქვიან.

თონ გამოჰკრავს ხელს ერთს ავაზაკს და შორს ზღართანს გაადენინებს.

— აა, კრინტი არ დასძრა, კრინტი, თორემ ზოფით გაგხვრეტ, შე არამზადავ, შენა!

— ვინ ოხერი ხარ შენა!..

— ადგილიდან არ დაიძრა... ჩაუბი საყვეარი, გლახა! უბრძანა დირბელ გლეხსა... მე ვინცა ვარ, დღესვე გაიგებ.

სალამოთი გლახას ურემზე გამობმული ჩამობძანეს სოფელში სამი ცხენოსანი ოსი, თავის ხურჯინებით, იარაღ აყრილნი. სოფელი ლოცულობდა სწორეთ ამ ორ კაცზე. აღარ იცოდნენ, როგორ გამოეთქვათ იმათდამი სიყვარული და პატივისცემა. თან სოფელი აფთხილებდა თავის გმირებსა.

— სისხლის გადახდა იციან და ცხრა თვალი გამოიბით და ცხრა ყური, თორემ ნაენვე გიზამენო.

ისინიც ძალიან ფთხილობდენ. სალამოთი ოსურს ტანისამოსში გამოეწყობოდნენ და ისე დადიოდნენ სოფლის ნაპირებში, ამასთან ოსურიც იცოდნენ და არა შიშობდენ. დაირხა ხმა ოსებში ტარასის ვაჟაკობისა, უშიშრობისა და თოფ-იარაღის ხმარებისა. სოფლის მწყემსები რომ დაინახავდენ სადმე წვრიმალაზე მიმავალს ოსსა, დასტყვივლებდნენ:

— ოსი—ლაპუ! მოვიდა ტარასი, მოვიდა!

ოსიც, ამ სახელის გაგონებაზე, მაშინვე მოჰქუსლავდა თურმე ქუდ-მოგლეჯილი.

როცა გავარდა ტარასის ვაჟაკობა, სწორედ იმ ხანებში პარპაშობდა ზემოდ ნახსენები **სალა-ოსი**, უშიშარი ავაზკი. ბეგარა-შეწერილნი სოფელენი ჩამოვიდნენ, მახსოვს, ტარასთან და შიოსთან.

— სული ამოგვემრთვა სალა-ოსმა, ხარჯს ხარჯზე გვაწერს. მოგვხედე და გვიპატრონე რამეო.

— შეადგინეთ თქვენც ჩვენსავით რაზმი და ერთს კაცს, როგორ ვერ მოერევითო, უთხრა ტარასიმ. სირცხვილი არ არის, ხუთ-ექვს სოფელში ერთი-ორი კაცი როგორ ვერ გამოჩნდა, რომ იმ წუწკს ოსს გაუმკლავდესო... ჰაა, შიო, რას იტყვი? მივეშველოთ?..

— მა, შე, დალოცვილო, მეტი რა ხელობა გვაქვს...

— საით იმალება ხოლმე, ხალხნო, სალა-ოსი, სად უნდა ჰქონდეს ღამე ბინა? ჩაეკითხა ტარასი.

— წუნარის მხრივ ჩამოდის, შენი ჭირიმე.

— ჰოო, მაშ ყორნისში ჰქონია ბუდე... კარგი. თქვენ წადით, სოფლად დაარხიეთ ხმა, რომ მე და შიო გავუმკლავდებით...

აღარ ახანეს; მეორე დღესვე გამოეწყვენ ოსურს ტანისამოსში, თავით-ფეხამდე შეიარაღდნენ, მოასხდენ ცხენებს და გაუდგენ გზას ყორნისასაკენ. ოჯახში ერთი წიოკობა იყო, ეხვეწებოდნენ, ნუ მიხვალ, დაანებე სისხლს თავი, კარგი არ არის ოჯახისათვის სისხლით შესვრა ხელისა, მაგრამ ტარასს ხვეწნა-მუდარა არ ესმოდა.

როცა ძმობილები წავიდნენ სალა-ოსის შესაპყრობლად, იმას უკვე გაეგო, **ღამით ჩამოსულიყო** დირბში და სოფლის განაპირას **ფარქში მისულიყო**. მეცხვარესთვის გამოეკითხნა ტარასის ვინაობა, ეკითხნა, შეიძლება იმისი ნახვა, თუ არაო.

— ნუ ძმაო, ნუ! თუ ავაზაკი ხარ, ნუ ნახავ. მე იმისი მეცხვარე ვარ, ეს ფარქი და ცხვარი იმისია... იცოდე, თუ დამიშავე რამე, შავი დღე დაგადგება... შინ არის ამაღამ თუ არა, არა ვინ იცის. რომ შებინდდება, იმის შემდეგ იმისი გზა და კვალი შინაურებმაც არ იციან: სად მიდის ღამე და სადა სძინავს, იცის მხოლოდ იმისმა ნიშა-ცხენმა და შიო ძმობილმა...

— იმასაც ძალიან ხმა აქვს ჩვენს მთაშია, სთქვა სალა-ოსმა... ვინ არის, რა კაცია.

— ეს კი ვიცი, რომ ორთავეს ერთი ძუძუ უწოვიათ... ვენაცვალე იმათ ღმერთსა, ეხლა სოფელს ცოტა დამშვიდებით სძინავს...

— ახ, ნეტა ერთი შემყარა.

— სამოყვროდ, თუ სამტროდ!.. სამოყვროდ ღმერთმა კარგი მოგცეს, კარგნი ისინი არიან, მაგრამ სამტროდ ღმერთმა დაგიფაროს, ძმაო. არ დაგაცდენენ ტყვიასა. ლაპარაკზე, ფაჩუნზე მოგარტყმენ ტყვიასა... აი იმ დღესა, დაუწყო მეცხვარემ, ელიაობა დღესა, ძალიან ილხინეს, ტარასიმ ისე გადაჰკრა, რომ სულ ბანცალებდა. ვიღამაც გაიხუმრა, ნეტა ეხლაც მოარტყამს ნიშანშიო. მოჰკრა ყური, მომიტა, შიო, ჩემი გძელი თოფი... აიმ ცხვარს, დაბლა, ზერის ზვარში რომ სძოვს, სად გინდათ მოვარტყაო, უთხრა ტარასმა. დაუნიშნეს, თუ კოჭში მოარტყამ, ძალიან ბიჭობა იქნებაო. დასწყევლოს ღმერთმა, თოფს მოჰკიდა თუ არა ხელი, გამოფხიზლდა და ცხვარს სწორედ დანიშნულს ალაგას გაალოკა ტყვია... მაინც შენ ვინა ხარ? ჩაეკითხა ბოლოს მეცხვარე.

— მე სალა-ოსი გაგიგონია, ისა ვარ!

— ნწ, ვინც გინდა იყო, გინდა სალა-ოსი, გინდა კანი და ბისტი გაცოცხლდნენ, იმათთან შექიდება ძნელია... ისე მარდია, რომ თვალს ვერ მოასწრებ, რომ შემოგხედავს, გული გაგისკდება, იარაღის ხმარებას ნულარ იტყვი, წადი, ჩემო ძმაო, ნუ ჩახვალ სოფელში, არ გირჩევ... როგორც ალაღმა მწყერი არ აიყვანოს, ისე აგიყვანს... ჩამოგხსენ.

სალა ოსი თავჩაკიდებული წასულიყო. ეს ამბავი მეორე დღეს უამბო სოფელსა. სოფელში ერთი ყაყანი შესდგა.

— კაცო, როცა ი კაცი მიდის სახლიდან, ყარაული დავაყენოთ, არა უხიმანონ-რა მაგ ურჯულოებმა, სახლი არ გადაუწვან. ის სალა ოსი კი არ იქნებოდა, მზევრავად იქნებოდა მოსული.

მართლაც სოფელმა ყარაული დაუყენა ტარასის სახლსა, როცა შინ არ იყო. იპოვეს ბინა სალა-ოსისა ყორნისის ხეობაზე, დღე ტყეში იყო, და-

695

მე თავს აფარებდა სოფელში. შეუთვალა ტარასმა: გამიგია, კაი ბიჭი ხარ, მარდი და მამაცი. თუ ასეთი ხარ, მოპარვით ნუ მოხვალ ოსურად. ერთმანეთს შევხვდეთ, ერთმანეთს შევხედოთ და ისე ვისროლოთ თოფიო...

ის იყო და ის, დაანება ქართლს თავი სალა ოსმა და ჩრდილოეთ ოსეთში გადისხვეწა. მასუკან შესწყდა კიდევ ქართლის სოფლების რბევა.

ხანდისხან თვით ტარასი და შიო სამიოდ შეიარაღებული ბიჭით გაისეირნებდა ყორნისის ხეობისაკენ, დაენახებოდა, ცოტა რომ არ იყოს, ოსებს ფახატი მისცემოდათ ხოლმე გულში; მაგრამ საცარცავად და სადავლოდ არ მიდიოდა, აჩვენებდა თავსა, არა მიძინავს, გამიფრთხილდით, თარემს თავი დაანებეთო. ამ გავლით შიშის ზარსა სცემდა ოსის სოფლებსა. ოსების ქიზგები (ქალები) ბავშვებს აშინებდენ: გაჩუმდით, ტარასი მოდისო!..

მაგრამ ოსებმა შური იძიეს და სისხლის ასაღებად მოემზადნენ. განიზრახეს ტარასის ოჯახის მთლად ამოწყვეტა, ეს იყო 1863 წ., კარგად მახსოვს ეს ხანა, მაშინ სასულიერო სასწავლებლის მესამე კლასში ვიყავი. იმ დროს ტარასი ჩაფრების უფროსად იყო დანიშნული და თავის შიოც თანა ჰყავდა. ოსები უდარაჯებდენ, უნდოდათ სახლში მოესწროთ და მოეკლათ. ეს დროც დადგა.

ერთს დღეს სტუმრიანობა ჰქონდა ტარასსა; მისს ნათესავებს თავი მოეყარათ; დარბაზი და ოთახები სავსე იყო სტუმრებითა.

ზაფხულია. დაისხვე მოსულან სოფლის პირად ოცი შეიარაღებული ოსი. ტარასის სახლკარი ელიის ეკლესიის მეიღნის პირად იყო, აღმოსავლეთით მეზობლები არ სახლობდენ. ელიის მეიღნიდან გზა ჩადის ვენახებისაკენ. აი ამ უხალხო გზით ამოსულიყვენ ავაზაკები. ზემო-ოთახები დაელოთ და ყოველივე გაეტანათ; რვა კაცი მოედანზე უცდიდნენ ცხენებთან; ნაცარკვი იმათთან მიჰქონდათ და ისინიც ხურჯინებში ათავსებდენ. მიავნეს, სადაც ეძინა ტარასსა. დარბაზისა და სხვა ოთახების კარებები გარედან ჩარახეს. მერე აიღეს დიდი ძელი და არტყეს ტარასის ოთახის კარებსა. იქ სულ თორმეტი კაცი მოქმედებდა თურმე. კარი გატყდა, ძელი იატაკზე დაეცა; ხალხში წიოკობა ჩავარდა; ქალები ფანჯრებში ძვრებიან, სახლში სიბნელია. როცა კარებში ჩოჩქოლი შეიქმნა ავაზაკებისა და ტუტუნი, ტარასმა იქ ესროლა თოფი. ვიღაც წაიქცა. ფალიის ალზე მიავნეს, სადაც იწვა, მისცვიდნენ ხლმებით. ტარასი სდუმს, ხმას არ იღებს. მოიმარჯვა მერე თოფი, გაულერა; ავაზაკებმა დაუშინეს თოფს ხმალი, ხელი მიაჩხეს ტარასს, მაგრამ მაინც არ უშვებს ხელს; ხმალი კანკშიაც გაჰკრეს, მაგრამ არად იმჩნევს. ვიღაცას თოფის ტუჩს მოუცაქუნებს გულთან, იჭექებს და ვიღაცას ზღართანი მოხვდება იატაკზე. გარედ წივილ-კივილია. გაისმის ხმა: „მო-

ჰკლეს ტარასი!..“ ამ დროს გაჩნდება შიო, რომელიც საბალახოდ ჰყოლიყო ცხენები... ოსებმა მათრიეს დაჭრილები და გავიდნენ,

ქალებმა შეჭლრიალეს შიოს. შიოს ხსენებაზე ტარასი წამოდგება ბნელ ოთახში, სწრაფად გადიცვამს ჩოხას, ფეხებს წაჰყოფს ჩუსტებში, გადიგდებს ხმალს, ყარაბინებს და გამოვარდება გარედ,

ქალების და სტუმრების სიხარულს საზღვარი არა აქვს,

— აბა, შიო, ჩქარა ცხენები! გავეკიდოთ.

ემუდარებიან, კალთებზე ეკიდებიან: დაჭრილი ხარ, სისხლი ჩამოგდის, დაანებე თავი. მაგრამ იგი გაყრუმუნჯებულია.

მოახტებიან უბელო ცხენებს, გაეკიდებიან. ელიის მეიღნის ნაპირას, გვერდობაზე ცხენის თქარა-თქური ისმის. გამოუდგნენ კვალსა. დაინახეს, გარბიან. შიომ მიაყოლა თოფი და დასჭყვილა; სოფელიც შეინძრა. შეშინდნენ ავაზაკები. ნადავლი დაჰყარეს, დასტოვეს ორლობის პირად ორი დაჭრილიც ტარასის სახლში. მისდიეს ორლობეში ტარასმა და შიომ. ოსებმამარქათა ცხენებს ანებეს თავი ღ თავი მიაფარეს. ეს ბრძოლა იმით გათავდა, რომ დარჩათ ორი ცხენი, დააყრევინეს ნაცარკვი და ორი ამხანაგი დაატოვებინეს. ამ ამბავმა ხომ მთლად შეაშინა ოსები ღ ის დღე იყო და ეს დღე, ქართლის სოფლებს თავი დაანებეს. მხოლოდ ხანდისხან დოღლაურში, სადაც ეხლა რკინის გზის სადგურია **გომი**, დაეცემოდნენ ხოლმე ოსი ავაზაკები მგზავრებსა. მას შემდეგაც ტარასიმ და შიომ ბევრი ვაჟკაცობა ჩაიდინეს, მაგრამ ეს ნებით აღარ იყო, მთავრობის ბრძანებით და ამის აღწერას აღარ შევუდგებით.

შიო ტეფნაძე ჯერ ისევ ყმაწვილად გარდაიცვალა. დიდად ივლოვა იგი ტარასიმ. თვით ტარასი გარდაიცვალა პირველ იანვარს ამა 1910 წლისას, ღრმად მოხუცებული, ოთხმოცდა ათ წლამდესიკვდილამდე მხედველობა და სმენა საოცარი ჰქონდა. კიდევ ნადირობდა და თითქმის ისევ ყმაწვილურად იღებდა ნიშანში თურმე. მხოლოდ მუხლი აღარ მოსდევდა — ცხენზე ჯდომამ გასტყნა.

სოფელი აფასებდა ამ თვის მოკეთებებსა და დიდს პატივსა და სიყვარულში ჰყავდათ.

ს. მგალობლიშვილი.

ეროვნული მოძრაობა.

საქართველოში ბევრი ხეგია ლამაზი და მშვენიერი, მაგრამ თუ შორიდან შევხვდავთ, თვითონ საქართველო ერთს ხეგს წარმოადგენს კაცობრიობაში ჩაღრმავებულს და ჩაბნელებულს; ისეთ ხეგს, რომელსაც მზის ნათელი, ნათელი უკანასკნელი მოძრაობისა, ვერც კი წვდება. მართლაც, საქართ-

ველო ხომ რუსეთის ნაწილია და თვითონ რუსეთი განათლების მხრივ რა არის და მისი განზორებული კუთხე—საქართველო—რა უნდა იყოს?

ძალიან დიდი შრომა გვინდა, ძალიან თავგამოდება, ერთობა და ფრთაშესხმული გატაცება, რომ შევქნათ რამე, დავდგეთ ფეხზე, ავწიოთ თავი, გავარღვიოთ ის სიბნელი, რომელიც გარს შემოხვევია ჩვენს ქვეყანას და ამ გვარად ცოტადენი მაინც მონაწილეობა მივიღოთ საკაცობრიო მოძრაობაში. რომელ მოძრაობაში?!

I

ოსმალეთი.

ავიღოთ ოსმალეთი.

ეს უშველებელი იმპერია დაკარგულად ითვლებოდა ამ ორის წლის წინად. უკანასკნელი ორმოც-ორმოც და ათი წლის განმავლობაში ოსმალეთის იმპერიას ჩამოწყდა უშველებელი ქვეყნები: რუმინია, სერბია, ბოლგარია; კიდევ ადრე, წარსულ საუკუნის პირველ ნახევარში განთავისუფლებულ იქნა საბერძნეთი; კავკასიაშიაც დაჰკარგა ოსმალეთმა დიდი ადგილები: ყარსის და ბათუმის მხარე; აფრიკაში ჩამოწყვიტეს ეგვიპტე... ერთის სიტყვით, ოსმალეთი ირღვეოდა და ინგრეოდა. ყოველ ოსმალელს, თუ ცოტათა მაინც განვითარებული აყო და გაეგებოდა რამე, ცრემლები მოსდიოდა. განა სამწუხარო არ იყო გულ-ხელ-დაკრეფილად ყურება მისი, თუ როგორ ჰქარწყლდებოდა და ინგრეოდა დიადი სახელმწიფო? როგორ იკარგებოდა ამდენი სიუკუნოების შრომა და განუწყვეტელი ომი?!

აგრეც მოხდებოდა, დაირღვეოდა და დაინგრეოდა მთელი სამეფო, რომ კიდევ ცოტა ხანს გულ-ხელდაკრეფილად დარჩენილი იყო ოსმალეთის შეგნებული ახალთაობა. წავიდა ის დრო, როცა გულ-ხელდაკრეფილობა, შეიძლება, დიდი ღირსებაც იყო, ჩუმად ყოფნა, ძილი და ღუმილი, უხმო მორჩილება, ლოცვა და ლოდინი სასწაულებისა ცის კამარიდან... არა, ის დრო წავიდა. საჭირო იყო საერთო გამოფხიზლება და დამოუკიდებელი შრომა და თვითმოქმედება ყოველ პიროვნებისა. მხოლოდ მაშინ, თუ ყოველ წერტილზე მთელ იმპერიაში, აღმოჩნდებოდა თვით შეგნები ცნობიერება, მაშინ შეიძლებოდა დაცვა ყოველ ამ წერტილისა. თუ ოსმალელი შეიგნებდა, რომ ის—ოსმალელია, სადაც გინდა ყოფილიყო იგი, ტრაპიზონში თუ სმირნაში, აშკარაა, ყოველ იმ მტკაველ ადგილს, სადაც ის ოსმალელი იდგა, თავის დამცველი ეყოლებოდა და თავის პატრონიც. უმშვენიერესი და უძვირფასესი მხარე ეროვნული ცნობიერებისა ის არის, რომ იგი ყველას შეეხება: მისთვის არც მუშაა, არც თავადი, არც ბერი, არც ერი, არც ბურჟუა, არც პლორეტარი. იგი—

საერთოა. იგი ერთად ერთი გამომხატველია ნამდვილ ერთობისა. ამიტომ მასში და მხოლოდ მასში იმალება ის დიადი სოციალური ძალა, რომელიც უნდა აუცილებლად თანდათან მოსპოს ყოველი სოციალური უსწორ-მასწარობა და დაამყაროს ნამდვილი სოციალური დემოკრატია.—სწორედ ამიტომ იგი ადვილად ჰპოულობს ადგილს ყოველ ადამიანის გულში და თუ ერთ წერტილზე აღმოჩნდა შეგნებული ადამიანი, იგი აუცილებლად ჰპოულობს, ბოლოს და ბოლოს მაინც, თავის თანამოაზრეს ან —აი უკეთესი და ნამდვილი სიტყვა—თანამომეს, ძმას. ამ სიტყვის შინაარსი ქართულად უფრო ვრცელია, უფრო სოციალური. ამ ნაირად, როცა ერთი იგრძნობს მეორის ძმობას, მეორე—მესამისას და აგრე ერთგვარი გულის ძგერა გაიშლება და მოიფინება მთელს ქვეყანაზე, მაშინ იწყება ეროვნული მოძრაობა, მაშინ თითოეული ადამიანი ჰგრძნობს, რომ იგი შეკავშირებული და შექსოვილი ყოფილა ქვეყნის ცხოვრებაში; მაშინ ქვეყნის ცხოვრებაც—შემთხზარია ცალკე პიროვნებათა ცხოვრებათაგან: იგი მით უფრო ვრცელია, ღრმა და უძლევი, რამდენადაც უფრო შეგნებული და უფრო მრავალია მისი შემთხვევლნი პიროვნებანი.

აგრე მოხდა ოსმალეთში. სათავეში იდგა სულთანი, ღვთაების ლანდი ამ ქვეყანაზე; ის განაგებდა ყველაფერს. ის იყო კანონმდებელი და უმაღლესი მართველი, მაგრამ ის იყო ერთი. დროება გამოიცივალა და ქვეყნის აღსადგენად და გასამაგრებლად საჭირო იყო მარტო ერთი კაცი კი არა, ერთი კაცის გრძნობა და გონება, ერთი კაცის ცნობიერება,—არა; საჭირო იყო ათასი და ათი ათასი გული და გონება, ათასი და ათი ათასი წამოწმებული ცნობიერება, რომ ამ საერთო აღს განეწმინდა ჰაერი და შეეთხზა ერი. აი უმთავრესი შინაარსი ოსმალეთის რევოლუციისა.

სულთანი ტახტიდან ჩამოაყენეს, დაარსეს ერის წარმომადგენლობა და ამ რიგად გზა გაეკათა ეროვნულ ცნობიერებას.—ამბობენ, სულ ერთია, დაბერებულ ორგანიზმს ვერა უშველის რაო: ოსმალეთი უნდა დაირღვეს და მის ადგილას შეიძლება აღმოცენდეს ახალი ერთი ან რამოდენიმე ერიო. ეს აზრი შემცდარია. რამდენადაც უფრო ვუკვირდები ოსმალეთის ცხოვრებას, უფრო ვრწმუნდები, რომ იგი არ არის ბებერი ორგანიზმი და იცოცხლებს კიდევ დიდ ხანს. აი ამის საბუთი.

ამ ერთი თვის წინეთ კუნძულ კრიტეს წარმომადგენლებმა (საბჭომ) ერთგულება შეჰფიცეს საბერძნეთის მეფეს. მკითხველმა, რა საკვირველია, იცის, რომ კუნძული კრიტე ოსმალეთს ეკუთვნის: კუნძულს აქვს მინიჭებული ავტონომია და ოსმალეთთან დამოკიდებულება უფრო ნომინალურია, ვიდრე რეალური. მიუხედავად ამისა—კანდიოტებს (კრიტეს მცხოვრებთ) დიდი სურვილი იქვსთ შემო-

უერთონ თავის სამშობლო საბერძნეთს, რადგანაც თვითონ უმეტესად ბერძნები არიან. სწორედ ამიტომ შეპყრობის ერთგულება საბერძნეთის მეფეს... წარმოსადგენია—ამისთანა პოლიტიკური თავგასულობა?! გაგანია—ერთი სახელმწიფოს ქვეშევრდომმა ერმა ერთგულობა შეპყრობის მეორე სახელმწიფოს?

როგორ მოიქცა ოსმალეთის მართველობაო, მკითხავთ თქვენ. მართველობა მოიქცა ისე, როგორც შეპყრობის შეგნებულ შორსმჭვრეტელ მართველობას. მაგრამ ეს სხვა საკითხია. მე მინდა მივაქციო მკითხველის ყურადღება მეორე საკითხს: როგორ მოიქცა თვითონ ოსმალეთის ერი? თუმცა ყოველი მართველობა არის და უნდა იყოს ორგანო ეროვნული ცხოვრებისა, მაგრამ აქ მათი გზა და მოქმედება ცოტათი სხვადასხვაობენ. მართველობა დაადგა დიპლომატიურ მიწერ-მოწერის და მოლაპარაკების გზას; ეს აუცილებელი იყო, რადგანაც საერთაშორისო მდგომარეობა კრიტესა სხვა ნაირია. სულ სხვა ნაირად მოიქცა იგივე მართველობა ალბანიაში, სადაც უგუნურ აჯანყებას პირდაპირ ჩაველო კისერში ხელი და ჩაახრჩო რკინის მარწუხითა... ხალხი კი დაადგა სულ სხვა გზას: მან ბოიკოტი გამოაცხადა საბერძნეთს. აი სწორედ ამაზე მინდა მივაქციო ყურადღება ჩვენი მკითხველებისა. ბოიკოტის გამოცხადება, რა საკვირველია, ადვილია. თვითონ ბოიკოტი შეიძლება საზიანო იყოს ყველასთვის და დიდი ზარალი მოუტანა თავდაპირველად თვითონ ოსმალეთს... საინტერესოა მეორე მხარე ამ მოვლენისა: რამდენად განხორციელდა ეს ბოიკოტი? ან უკედ: რამდენად შეგნებული და განვითარებული აღმოჩნდა, ეროვნულის თვალსაზრისით, ოსმალეთის ერი? წარმოიდგინეთ, რომ ოსმალეთის ხალხმა გამოიჩინა დიდი ეროვნული ცნობიერება, არა მარტო კონსტანტინეპოლში, არამედ ყველგან: სალონიკში, ბეირუთში, ტრაპიზონში, სმირნაში, ერთის სიტყვით, ყოველ დიდ და პატარა ქალაქებში საშინლად იფეთქა ერთ და იმავე ეროვნულმა გრძობამ. ხალხის გულმა იგრძნო ერთი და იგივე ტკივილი და ერთნაირად დაიკვნესა მთელს იმპერიაში, როცა გაიგონა თავგასული გადაწყვეტილება კანდიოტებისა. ეს ხომ ჩამოგლეჯა იყო სახელმწიფოს ტერიტორიის ერთი ნაწილისა, ეს ხომ დაცინვა და სამასხაროდ ახირება იყო განახლებულ ოსმალეთისა. ეს ხომ ზიზღის და მძულვარების გამოცხადება იყო საერთო სამშობლოსადმი? და აი სწორედ ამიტომ შეწყვიტეს ყველგან მუშაობა ბერძნების შესახებ და მოჰკვეთეს მათთან ყოველი განწყობილება. საბერძნეთის გემები და ხომალდები ვერა ჰპოულობდნენ მუშებს დასატვირთავ-გადმოსატვირთავად და იდგნენ ზღვაში გაჩერებული. თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ათასი და ათი ათასი ოსმალელი მუშა მხოლოდ ამ მუშაობითა ჰსცხო-

ვრობს, რომ ამ გვარადვე შეწყდა მუშაობა მრეწველობის და აღებ-მიცემის ბევრს სხვა დარგში. ადვილად წარმოვიდგინოთ, თუ რა მსხვერპლი მოუტანა სამშობლოს სახელს ოსმალეთმა მუშამ ამ უკანასკნელ დროში.

აშკარაა, ამისთანა ქვეყანა, სადაც აგრე განვითარებულია ეროვნული თვით-შეგნება, არ დაიკარგება, არ მოჰკვდება, ვინაიდან იმას ერთი ჭირისუფალი კი არა ჰყავს და ორი, არამედ მილიონი. ყოველი შვილი მისი ჭირისუფალია.

ეს ერთი. აღვნიშნოთ ეხლა მეორე მოვლენა: ბოლგარია და ნეოსლავიზმი.

გ. გვაზავა.

სიკვდილით დასჯილი.

(მოთხრობა)

IV

— ამხანაგებო! ლასაღმა გვიანდერძა, მტერს უნდა ყრონტში სწვდე და მუხლით ზედ შესდგეო. მართლაც მეტი გზა არ არის. პროლეტარიატმა უნდა თვისის მძლავრის მკლავით მოიპოვოს ის სასურველი თავისუფლება, რომელსაც შეუძლია მონობის მოსპობა და ჩვენი აღფრთოვანება. არას გზით არ დაიჯეროთ, რომ ვინმემ თქვენთვის შეიწუხოს თავი და თქვენზე იზრუნოს. ხომ გაგიგონიათ: „ჯერ თავო და თავო, მერე ცოლო და შვილო“—ო. ისინიც თავიანთ თავზე ზრუნავენ და გადარჩენილსა და სუფრიდან გადავარდნილს ნამცეცებს ჩვენ გვპირდებიან: შიგ თავ-პირში მივახლოთ მაგათი გადნარჩენი და ჩვენ ჩვენის ლუკმისათვის შევიბრძოლოთ. არ იფიქროთ, ამხანაგებო, რომ რაიმე საშუალება უვარგისი იყოს ბრძოლის დროს: ვისაც როგორაც გეხერხებოდეს, ისე იბრძოლეთ. იცოდეთ, რომ შრომის იარაღი თქვენი აუცილებელი საკუთრებაა და თუ დღემდე ისინი გვაღლებდნენ პირში ჩალას, დღეის იქით ჩვენ უნდა შავი მიწით გაუვსოთ მათ პირი. არამც და არამც, ამხანაგებო, ბურჟუაზიის წარმომადგენელ მღვდლებსა და მასწავლებლებს არ დაუჯეროთ. სულ მაგათი მეოხებით აქვს ხალხს თვალი ახვეული და ამიტომაც უახლოესი ჩვენი მტრები მაგენი არიან. მაგათთან ერთად, ამხანაგებო, მთელი ნასწავლი ხალხიც ბურჟუაზიის წარმომადგენელია და მაშასადამე პროლეტარიატის მოსისხლე მტერი. ამხანაგებო, ნუ დაივიწყებთ, რომ ძალა ერთობაშია. გახსოვდეთ, რომ გარდა თქვენის თავისა არავის იმედი არ უნდა იქონიოთ, ამიტომ, პროლეტარებო, შეერთდით და შეერთებულის ძალებით დაამსხვრიეთ ბატონობის უღელი. ამხანაგებ-

ბო, ნუ დაუჯერებთ იმ მწერლებსა და მქადაგებლებს, რომელნიც სამშობლოს სიყვარულზე საუბრებით დასაძინებელს ნანინას გიძღვრიან. დიახ, ამხანაგებო, იმათ ჩვენი დაძინება სწყურიათ და ჩვენს ძილში ბატონობის გაძლიერება, ამიტომაც უნდა იცოდეთ და კარგად გახსოვდეთ, რომ პროლეტარს სამშობლო არა აქვს და არც უნდა. მაშ, მთელის ქვეყნის პროლეტარებო, შეერთდით! გაუმარჯოს შეერთებულს პროლეტარიატს!

ამხანაგებო, აქ თქვენ ჩაგაკონებენ, რომ რუსთ ხელმწიფემ თავისუფლება მოგცათ, კონსტიტუცია გამოაცხადაო. არ დაიჯეროთ! არამც და არამც კონსტიტუციას არ დასჯერდეთ, რადგან ეს იმას ემსგავსება, რომ კაცი სასმელ-საჭმლით სავეს სუფრისაკენ მიხვიდოდე, რამე მცირედ ფიჩხს ფეხი წამოჰკრა და ამით შეშინებული ცალიერი კუჭი თივით გაივსო. არა, ამხანაგებო, ჩვენ კონსტიტუციით ვერავინ დაგვაბრმავებს! მხოლოდ ნუ დაივიწყებთ, ამხანაგებო, რომ იმ მეტროპოლთ, რომელთაც მოგვანიჭეს დღევანდელი ერთობა და თავისუფლება, შემწეობა უნდათ. ამიტომ თქვენ უნდა აირჩიოთ კამიტეტი სანდო პირთაგან და შეუდგეთ ადგილობრივის ორგანიზაციის საქმეს. ჩემის აზრით გოგისა თვალაძე ამ შემთხვევაში შემწეობას აღმოგვიჩენს, რასაკვირველია, თქვენის დახმარებით და საერთო მოქმედებით. მე კი, ამხანაგებო, აქ დარჩენა არ შემიძლიან, დღესვე უნდა გადავლახო აი ეს მთა და ვინ იცის, მომიხდება თუ არა როდისმე თქვენი ნახვა ხელმეორედ. როგორც წუხელის გოგისამ მიაბრო და მეც გხედავთ, შეგნებულნი ყოფილხართ და თქვენთვის დიდი ჩიხინი არ ყოფილა საქირო. მაშ, პროლეტარებო, შეერთდით! გაუმარჯოს პროლეტარიატს!—დაასრულა თავისი სიტყვა ოქროპირმა, როგორც ამ პროპაგანდისტს ეძახდნენ. ხალხმაც გაუმარჯოს, გაუმარჯოსო მიაძახა და ახმაურდა, თათბირი შექმნა.

ოქროპირი თვისს გზას გაუდგა. თან გოგისა და მისი ამხანაგები გაიყოლა, მხოლოდ სიმონი დარჩა სოფლელებთან და თათბირში მონაწილეობას იღებდა. როცა გოგისა, ვანო ნალბანდი, პავლე და კოტე დაბრუნდნენ, მოედანზე ხალხი არ დაშლილიყო, არამედ ახლო-მახლო სოფლებიდანაც მოსულიყო და სოფლის მასწავლებელ ნიკიფორე არჩვადის სიტყვას ისმენდა. ნიკიფორე არწმუნებდა სოფლელებს, რომ პროპაგანდისტ ოქროპირის ნათქვამი სრულიადაც არ შეეხება მათ, რადგან პროლეტარად ისეთ მუშებს უწოდებენ, რომელთაც არც სახლ-კარი და არც მიწა-წყალი გააჩნიათო; რომ ეს სახელი სრულიადაც არ შეესაბამება თვით მესაკუთრე გლეხკაცობას, რომელიც ჯერ არ გამხდარა ბოგანოდ, არ მოსწყვეტია სამშობლო ნიადავსა და მიწა-წყალსო. ნიკიფორე არჩვადე არწმუნებდა კრებას, რომ ის აჯანყება, რომელსაც ჰქა-

დაგობდა ოქროპირი, ყოვლად უღრმო და შეუფერებელია სოფლის მკვიდრთათვისო. სამშობლოს სიყვარულიო, ამბობდა ის, სამარცხვინო და შიუტევებელი ცოდვაა იმათთვის, ვინაც ამ წმინდა, თან შეზრდილ გრძნობას ხმარობს მეზობელ ხალხის დასაჩაგვრად და მოსასპობადო. ხოლო, რამდენადაც ქართველობას არასოდეს, არც ახლა და არც ისტორიულს ხანებში, ეს გრძნობა მეზობელ ხალხთა საწინააღმდეგოდ არ უხმარია და არც მოიხმარს, იმოდენად ქართველი ხალხისათვის სამშობლოს სიყვარული სათაკილო არ არისო... ვერ დაასრულა ნიკიფორემ თვისი სიტყვა, როგორც გოგისა სწვდა ნიკიფორეს საკინძეში, ძალზე ჰკრა გულში და ჩააჩუმა.

— ამხანაგებო,—მიმართა გოგისამ შეკრებილ ხალხს,—აი, ამ ვაჟ-ბატონებზე ვიამბობთ ოქროპირი, არ დაუჯეროთო რე თქვენ კი დაგილიათ პირი და უსმენთ მას. ეესტი, ამხანაგებო, ასეთ მოქადაგეს, ეესტი ნიკიფორე არჩვადეს! დეე, საიღამაც მოთრეულა, იქ იმოქმედოს ხალხის თვალის ასახვევადო, ჩვენ კი ჩვენის თვალთ შევხედოთ აწინდელს მდგომარეობას და ჩვენის გონებით გავზომ-ავსწონოთ ყოველივე. მაშ ეესტი ნიკიფორე არჩვადეს! — დაიღრიალა, რაც ძალა შესწევდა, გოგისამ თუ არა, იმ წამსვე მივარდა რამოდენიმე ყმაწვილი ბიჭი ნიკიფორეს, სტაცეს მას ხელი და ჩიქჩიქით მიიყვანეს სოფლის სკოლაში, საცა არჩვადე ცოლით, მოხუცი დედით და ორი მცირე წლოვანი ქალ-ვაჟით მოთავსებულყო ერთს საშუალო ოთახში. მთელი სოფელი მიაწყდა სასწავლებლის ეზოს. აქა-იქ ხალხში გაისმოდა: ეესტი, ეესტი ნიკიფორესო.

— რას მერჩით, ძმებო, რა დამიშავებია თქვენთვის, ქრისტიანებო, რომ ასე უღმობელად მეპყრობით და ცოლ-შვილს შიშით მიკლავთ? მოხუცი დედა და მცირეწლოვანი მაინც შეიბრალებთ, თუ მე არ გებრალბებით, თქვე უგულოებო, თქვენა! შესძახა გაფითრებულმა ნიკიფორემ, რომელსაც კიდევ რალაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ ხალხმა ლაპარაკის ნება არ მისცა და პასუხის მაგიერ კოტე დურგალმა და პავლე სონაძემ საჩქაროდ წაავლეს ქვებს ხელი და დაუშინეს შკოლის ფანჯრებს. ამათ მოჰყვნენ ვანო ნალბანდი და ათიოდე ახალგაზრდა ბიჭი და თვალის დახამხამებაზე მიღეწ-მოღეწეს მთელი შკოლა თავისი ავეჯეულობით. ნიკიფორეს დედისა და ცოლ-შვილის კვილ-წივილი მთელს სოფელს იკლებდა. ისინი ჰფიქრობდნენ, ეს არის მოვიდა ჩვენი აღსასრული, მთელი სოფელი ჩვენ წინააღმდეგ ამხედრებულაო. ამასობაში გოგისამ! საჩქაროთ გააბმევიანა მეზობელ გლეხს უღელი ხარი ურემში და მიაყენა ნიკიფორეს ბინის წინ, რათა დაუყონებლივ ჩამჯდარიყო და გამგზავრებულიყო ის თვისის ოჯახით იქითკენ, საიღამაც მოსულიყო.

ვიდრე დაფეთებულ-აცახცახებული ოჯახობა დალაგებდა ურემზე თავის საცოდავ ავლა-დიდებას, პავლე სონაძემ მოარბენინა დუქნიდამ ერთი ფურცელი დაჯანგებული ქესტი და მოაბა ურმის ღერძს. ამ რიგად სიცილ-ხარხარით გააძევეს სოფლიდამ თავის ცოლ-შვილით ნიკიფორე, ის ხალხის მტერი, რომელიც აგერ შეიდი-რვა წელიწადია კვერეთის მონარდ თაობას წერა-კითხვას ასწავლიდა...

ივ. ელიაშვილი.

შეთქმულება

კაპეს სევერო ტორელიდან.

დრამა ოთხ მოქმედებად.

მოქმედება მეოთხე

ბალის კუთხე. (მარცხნივ შაჰის სასახლე. საზაფხულო სადგომია, გარედან ხმაურობა ისმის ხალხისა.)

გამოხვლა პირველი.

(გარედ ხმაურობა ძლიერდება. შემოდის გაბრაზებული შაჰი, უკან იბნ-ჰაი მოსდევს)

შაჰი. ჩემი ბრძანება არ აღასრულეს?

რა ამბავია, რას ხმაურობენ?

ნეტარ წუთებს რად გვიწამლავენ?

იბნ-ჰაი. სთხოვეთ თქვენ დიდებულებას, რომ განთავისუფლდეთ ის ათი ტყვე, რომელიც გუშინ დახატომრეთ.

შაჰი. ეგ შეუძლებელია! დილაზედ თავები უნდა მოჭკვეთონ! წადი უბრძანე ჯარის უფროსს, ერთ საათში გაწმინდოს ქუჩები და თუ გაძლიანდნენ, ჯარს სრფლის ნიშანი მისცეს. გესმის? ასეთი ღრინაგული არ შესამფრებია. გესმის თუ არა? მოკლანზე სულიერმა არსებამ არ გაიაროს! (იბნ-ჰაი გადის, მაგრამ მალე დაბრუნდება)

გამოხვლა მეორე.

შაჰი და იბნ-ჰაი.

იბნ-ჰაი. თქვენა დიდებულებავ.

შაჰი. ისევ აქა ხარ?

იბნ-ჰაი. თქვენა დიდებულებავ! დახლა თქვენი მეუღლე ხალხის შუა ჩადგა და ჯარის უფროსს გზა გადაუდობა. ხალხი წახალისდა, რა დაინახეს, რომ თქვენი მეუღლე მათ ესარხლებოდა და უარესად მორთეს ღრიალი: ახატავეთ, ახატავეთ!

შაჰი (გაბრაზებული.) ოჰ დაწვევდილო! რა საქმე ჰქონდა იქ ჩემს მეუღლეს? იქნება,

ჭკონია ვანატივებ და სიცოცხლეს ვანატივებ და მნაშავეთ.
იბნ-ჰაი. აგერ თვითონ აქ მობრძანდება!

გამოხვლა მესამე.

ელა, შაჰი და იბნ-ჰაი.

ელა. ოჰ, მბრძანებელი! გთხოვ შეიწყნარო ჩემი ვედრება!

შაჰი. საქმე რაშია?

ელა. მეტს გავრძობინებს იგი უიყინა, ხალხის გულიდან ამონახეთქი.

შაჰი, იგი უიყინა მხოლოდ ზიზღს შგვრის.

ელა. ოჰ, შეიბრძლე ხალხი მამრადი, შენთან მოსულან სულ მტირე თხოვნით, და ვიცი შენ მათ უარს არ ეტყვი. ნუ მოჭკვეთ თავებს იმ ათსა კაცსა, რომელიც გუშინ თქვენ შეკიზურათ. ვერ წარმიდგენ, თუ რა ტანჯვაში მათი მშობლები იმყოფებიან. მათი გოდება თვით ზეცას სწვდება და დედამიწა ცოდვით იწვება! გთხოვ ახტივეთ იმთ სიკვდილი!

შაჰი. ელა! ნუდარ მთხოვ მათ ახტივებს! განთიადისს თავებს მოჭკვეთენ, მათ შეურაცხვეს წმიდათა-წმიდა... ვფიცავ ალლაჰის ძლიერებასა, აქ შენი თხოვნა ამაღ არის.

ელა. ვიცი, ურჩობით გსურს გამაბრახო, მაგრამ ხუმრობის აწ დრო არ არის. გთხოვ მოწყალება მოიღო მტირე.

შაჰი. ხა, ხა! ხუმრობა! (მწარედ იცინის. თან და თან ღვინო ერევა.)

ელა. აბა, აქ მადი და გადაჭრედე; თუ რა საბრძლოდ თმებს იგლეჯენ. ნუ თუ იმითი თხოვნა-მუდარა და ცრემლი თვალით გადმონადგარი გულს ვერ მოგიღობოს? აბა უტქირე! ჩემო მეფარველო! აი, ხომ ჰქედავ, მუხლ-მოდრეკილი გემუდარები: ნუ დასჯი ტყვეებს! იგმარე სისხლი!

შაჰი. არ შეიძლება!

ელა. მაშ ჩემს მუდარას არ შეასრულებ?

შაჰი. უმაღ ალლაჰი რისხვას მომიფენს! ბორბოტ-მომქმენი დაისჯებიან...

დაის, დაის, დაისჯებიან!..

(ელა ზეზე წამოდგება და დიდ ხანს უტქერს უკმაყოფილოდ, რომელშიაც ზიზღი და სიძულვილი ნათლად იხატება. შემდეგ გაბრაზებული საჩქაროდ გადის)

შაჰი (იბნ-ჰაის.) უბრძანე, ხალხი ძლით გაჰვანტონ,

სულს ნუ მიშეგარკვენ ყუფა-ღრენითა! (იბნაი
 თუ არ ვუჩვენე ძალა და სუსნი, | გადის)
 შემდეგ თავზედაც დაგვასხდებიან,
 ეს უმაღურნი და საზიზღარნი!
 ჩვენს წმიდათა-წმიდას შეურაცხუოვენ...

გამოსვლა მეოთხე.

(შემოდის დაუდ-ბეგ)

შაპი. რისთვის მოსულხარ?

დაუდ-ბეგ. ფაღვანდიშვილს თქვენი ნახვა
 ჭსურთ!

შაპი. სთხოვე მობრძანდეს! რა უნდა ამ
 ტუეილად ის არ გაიჩვენებოდა. | დროს?

(შემოდის ფილო ფალავანდიშვილი.)

შაპი. ოჰ, გამარჯობა ჩემო მიმინო!
 რას გაურჯინარ შუადამისს?

ფილო. უზირველესად სალამს მოგიძღვნი
 და დღეგრძელობას ვისურვებ თქვენსა,
 შემდეგ გაუწიებ ამბავს, თუ როგორ...

შაპი. (თავისთვის) ესლა კი ვიცი რისთ-
 ვის გარჯილას.

ოჰ ქართველებო, რა შედეგები ხართ!—

შორიდან იწყობ შენ ღაზარაკსა,

მაგრამ კი გეტყვი, რომ სულ ამაოდ...

ვიცი, რაცა გსურს... მიგზუდი, ძვირფასო!

არ შემიძლიან მათ ვაზატოვო,

დამნაშავენი დაისჯებიან.

ფილო. შე ეგ აზრადაც არც კი მომსვლია
 და ან მაგ თხოვნიტ რად შეგაწუხებთ?

განთიადისს აღსრულდეს ნება!

აქ თქვენი სიტყვა კანონი არის.

შე სულ სხვა ამბის მოციქული ვარ

და განსხვავებული დიდი მოგვეით!

შაპი. რა, რა სთქვი ეგ გაიმეორე?

ფილო. შეთქმულობას თქვენ წინააღმდეგ.

შაპი. (იძახის) ჭეი ვინა ხართ!

(შემორბიან მსახურნი)

მაშ კვლავ იბურვის ივერიის ცა?

ამხედრებულან დრუბელთ ნაგლეჯნი?

დე ასე იყოს, მაგრამ იცოდნენ

მალე შეჭმუსრავს, აღარ დაინდობს

მრისხანე ქარი შაჰ-აბაზისა! (მსახურთ)

აქ დამიძახეთ ჩემს თანაშემწეთ და ჯარის უფ-

შენ კი განაგრძე... ვინ მეთაურობს | როსთ.

მაგ შეთქმულობას? სთქვი ეველსაფერი!

და გეფიცები მაჰმადის უურანს

ჯილდოდ მიიღებ ჩემგან სიმდიდრეს.

შე მოგანიჭებ დიდ უფლებას,

ბინას მოგცემ ჩემს სასახლეში.

ფილო. მადლობა ღმერთსა, თქვენი წყა-
 ისედაც დიდად მოვალედა მხდის. | ლობს

თქვენ გულუხვობას არ აქვს საზღვარი

და მეც ერთგულად გემსახურებით.

შაპი. ვინ მეთაურობს მაგ შეთქმულებას?

ფილო, დავითის შვილი, თავად სვიმონი.

შაპი. ჭა ძლიერ კარგი, მადლობელი ვარ!

დღეს შენ ეს ქისა მიიღე ჩემგან

და ხვალაც ათას თუმანს დაგიტოვლი.

მიუვარს ერთგული მე ქვეშევრდომი

სხვა რაღა იცი, განაგრძე, ფილო!

შეთქმულთა გვარი ჩამომითვალე.

ფილო. უურს არ გვიგებდნენ... მე მე-

შაპი. აქ მარტო ჩვენ ვართ! | შინიან...

ფილო! (ჩუმად, მაგრამ მკათიოდ)

სვიმონს მომხრენი ძლიერ ბეგრი ჭყავს.

ეველგან დაგზავნა თვისი შიკრიანი.

მოიმხრო ქართლი და მთების შვილნი.

კანეთის ხალხი უკვე ფეხზე სდგას.

აქედან მხოლოდ ნიშანს უღიან

და ეველს ერთად აჯანყებიან.

შაპი. ნიშანს უღიან.

ფილო. უნდათ ქურდულად მოგვლან და
 ნიშანი მისცენ არეულობის. | ამით

შემოვა ჯარი ქართლ-კახეთიდან

და განდევნიან ეველს სპარსელებს.

ჭსურთ აღიარონ თვისი სამშობლო

დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა!

(შემოდის ჯარის უფროსი იმნ-პაი, დაუდ-
 ბეგ და ამალია)

შაპი. ოჰ საზიზღარნი! ჩქარა მითხარი
 ეველას გვარები, ნულარ აუფნებ! (იბნაის)
 შენ კი ჩასწერე.

ფილო. სვიმონ მანაბელი, მათი მოთავე,
 მამუკა ორბელიანი, ლევან ამირაჯიბი, გიორგი
 ციციშვილი, ელიზბარ ერისთავი, ბერი ონ-
 ფრე, სოლომონ ყიფიანი, ალექსანდრე ორბე-
 ლიანი, დადიანი და მამუკა ციციშვილი.

შაპი. სადა აქვთ ბინა?

ფილო. ამაღამ ეველანი თავს მოიურჩიან
 თავად ელიზბარ ყიფიანთანა,
 თათბირებენ, ვით იმეჭმედონ

შაპი. ნამდვილად იცი?

ფილო. დიხს ნამდვილად.

შაპი. (ჯარის უფროსს) მაშ აბა ჩქარა!

ჯარის კაცებით დაქსნი თავსა!
 ეველს შეიბყარ! თუ არ დაგნებდნენ,
 სახლს ცეცხლი მიეც, ცოცხლები დასწვი.
 შენც გაჭეე თანა, კვალი უჩვენე.
 ჭა, აბა, ჩქარა! (ყველანი გადიან, ფალავან-
 დიშვილი წინ მიუძღვით)

კვლავ შეთქმულობას!

კიდევ ერთასა ჭმლის, კიდევ ბობოქრობს
 ამაუი სული ქართველ ხალხისა!

მაგრამ ამაოდ! მალე ჩავაქრობ!

როგორ ჭებდავენ ჩემთან ურჩობას?

შევაბურბო, ეველას ფეხქვეშ გავსრესავ!

ურჩობენ, ვისთან? ხა, ხა, ხა, ხა, ხა...

შორს მჭვრეტელი ვარ... ტუილად ურჩობთ...
 ✖ სსზიზღარნა... მიწის მტვრად გაქცევთ.
 კვლავ შეთქმულმა... ხა, ხა, ხა, ხა...
 (საზაფხულო კარავში შედის. ტახტზე წა-
 მოწვება. მთვარე ღრუბლებს ეფარება.
 ნელად ჰქუხს, შაპი შფოთავს და დუღუ-
 ნებს: "შევიპყრობ, გავსრესავ, "შეთქმუ-
 ლობა!" ჩაეპკრობ... გავსრესავ... და შე-
 მდეგ ჩაეძინება. შორს მამლები ჰყვიან)

გამოსვლა მეხუთე.

შემოდის ელა.

ბორცოტი სული ძიღს მისცემია...
 ჩუ! ხმა მოისმის... რაღაცას ამბობს...
 სიზმარშიაც კი ხაღბის სისხლსა ჰსვამს.
 გულს შებრალებს არ ეკატება.
 დიხსეულ კაცს ღმერთი ადრე ჰგაფს
 და ბორცოტი კი ხანგრძლივად ცრცხლდებს.
 ბორცოტი არის ჩემი მეუღლე—
 უკედ ვსთქვათ კურთ და სუფარელი,
 მაგრამ სცრცხლდებს, სხეებს სიკვდილით სჯის.
 ბავშვობიდანვე ვიყავ მე შშვიდი,
 სიავეს, მტრობას ვერვინ დამწამებს,
 მაგრამ დღეს რაღაც ხმა იღუმალი
 უერს ჩამჩურჩულებს: შური იძიე!
 მან მომიწამლა ემწვილაქალობა.
 ადრე დაჰქნო გულს სიუფარელი,
 ვინც მე მიუვარდა, მას დამაშორა
 და ძლით უმწე დამისაკუთრა.
 მის ვნებათ ღელვის საგნად შევიქენ,
 შემხუთა სული თავისუფალი
 და დღეს იმედად რა დამჩენია,
 თუ არა ოდენ შურის-ძიება!
 კავთავისუფლდე ბასრ ბრჭყალებიდან.
 მე იგი მიუვარს დიდი ხნიდანვე,
 ამის მოწამე მადლა ღმერთია!
 მაშ რად არ ძაღმიძს მასთან გაფერინდე;
 მასთან ვიცხოვრო თავისუფალმა?
 მაგრამ ვით შევძლო, დამონებულმა,
 ვით ავასრულა წმინდა სურვილი,
 ოდეს ხელეუნი დაბორკილი მაქვს
 და გველ-ვეშაში თვით მდარაჯობს
 აი, ვინ არის ჩემი ბორკილი!
 აგერ, ძიღშიც კი ადარ ისვენებს,
 იძახის: გავსრეს, არ დავ...
 ოჰ ღმერთო ჩემო, სულ სისხლი, სისხლი
 და გოღგოთაზე კვლავ წამება!
 მტარვალა, ნუ თუ ვერ მოიხსე
 სისხლის სმით გული გაუმაძღარი?
 რის გულის სატრფოს შეგხვდი მარტოკა
 და გამოუტედი ნაზ სიუფარულში,
 სრულად მომენდა, ხელს არა მკრავდა,
 მაგრამ ზირბადე რა გადვიყარე.

მან მომაცხა შეძრწუნებულმა:
 ჩვენი მხაგრელის სიუფარული!
 ოჰ, ნეტავ იმ დროს იქ მომეგვადრევა
 და ეგ სიტუეები არ გამეკონს!
 მაგრამ მიუვარს მე და მისი სიტუეა,
 თუნდ ავიც იუოს, არ შეწეინება.
 მსურს ბრჭყალებიდან თავი დავიხსნა
 და თუნდ მოკლე ხნით, მსურს მასთან შეგსვა
 წმინდა ცხოვრების ტუბილი ნექტარი.
 (ბალის სიღრმეში მიდის და ბორცვზე
 კუნძს დაეყრდნობა. შემოდის სვიმონი.)

გამოსვლა მეექვსე.

სვიმონ. დაჰქრა საათმა... უნდა აღსრულ-
 თვიცი მივეცი ჩემს მეგობრებს! | დეს,
 სად უნდა შემხვდეს, თუნდ თვის საწაღში,
 თუნდ ღზინში მეოთე, ცოდვით ადვსაღი,—
 უნდა ბორცოტი გული გაგვიბირო,
 სისხლში შეგსვარო ბასრი მახვილი,
 და მოხუც მამას ავხდი სირცხვილს!
 მაგრამ მიზანს თუ ვუღალატე
 და ადვასრულე დედის სურვილი,
 მაშინ სახელსა დიდად საზაროს
 დავიმსახურებ მოღალატისას.
 რა ზასუხს გავცემ ჩემს მეგობართა?
 ან ჩემს სამშობლოს ვით უღალატო?
 მაშ მოგვლა მამა? ოჰ ღმერთო ჩემო!
 შაჰ-აბაზი ხომ ბორცოტი იუო,
 ავაზაკი და სისხლის მსმელი!
 ხომ მისი სისხლი მიღვა მარღეებში,
 მაშ მეც იმას რად არა ვგვეჯრ?
 რად ვუფრთხილდე უმანკებას,
 რამელიც ჩემს გულს თან დაჰყოლია,
 და ცოდვის აჩრდილს გარს არ მოვბერავ?
 მან ააოხრა ჩემი სამშობლო,
 დედას აჰნადა უღვთოდ ნამუსი,
 რამლის ნაყოფი მე თვით შევიქენ,—
 მაინც ვერ ვბედავ და რეუვაში ვარ,
 ვით მოგვლა მამა და მასთან მტერი?

გამოსვლა მეშვიდე.

ელა და სვიმონ.

ელა. (ეს სცენა ჩუმად) ვიღაცა მზვარავს.
 ვინა ხარ მანდა?
სვიმონ. ვისაც უბრძანე შენ თვით აქ მო-
ელა. ძვირფასო სვიმონ! | სვლას!
 (ერთმანეთს ჩაეკონებინან. დიდი სიჩუმე)
სვიმონ მითხარ, სად არის ძვირფასო შაჰი?
ელა შაჰი რად გინდა? აგერ იქ სძინავს...
 აგერ ზირდაზირ!
სვიმონ. ელა, შენ წადი, მარტო დამტოვე.
ელა. რადა, ძვირფასო! შენთან ყოფნა
 მსურს.

ქართული
საზოგადოებრივი

სვიმონ. აწ სახარელი რამ უნდა მოხდეს.
დე, მოწმედ მარტო ეს დამე იყოს.

ელა. მიუხვდი! არა, თავს ვერ დაგანებებ!
შენთან სიკვდილის არა მაქვს შიში.

სვიმონ. ის უნდა მოგვდეს ჩემის მახვი-
ლით.

ელა, ის!.. რომ გაიგონონ? დაიღუპები!

სვიმონ. ფიცი მივეცი!

(აივანზე მიდის და შაჰს უახლოვდება.
საშინლად იღვრებს და იქუხებს. შაჰს გა-
მოელვძობა.)

სვიმონ! აჭა გრიანმა გამოგადვიდა,
რომ სსმუდამოდ კვლავ დაიძინა!

შაჰი. ვინ ხარ თავხედო!

სვიმონ. გავსწორდეთ, მამა!

შაჰი. ჭაბუკო, ეგ ვინ გაგაბედინა?

სვიმონ. მე ვეკლავი გარკვეული მაქვს.
დაჭკრა საათმა შურისძიების, (ხანჯალს იძ-

შაჰი. (ყვირის) მიშველეთ! რობს)

სვიმონ. ჩუმად! აწ ჩემ ხელში ხარ!

(ვედრებით, მაგრამ ცბიერად)

შაჰი. მამ გამოგონე, ჭოი ჭაბუკო!

სვიმონ. მითხარ შეიღობოქო!

თუ ცატიად მაინც ვგეგარ მამაჩემს,
შენ უნდა მოჭკვედე! ვერაფერ გიხსნის განსაც-
შენი სიკვდილით ჩემსა მამულსა | დელისგან!
თავისუფლება დაუბრუნდება!

(შაჰი თავის დასაცველად იარაღს იძ-
რობს. ამ დროს უკანიდან ელა ხანჯალს
ჩასცემს. შაჰი სისხლში მოსვრილი, აი-
ვანზე დაემხოზა. დიდი სიჩუმე)

სვიმონ. ელა!

ელა. შენი მამული განთავისუფლდა!

წადი, აუწვე მრავალ-ტანჯულ ხალხს!

ერთად წავიდეთ!

(გაქცევას აპირობენ. ამ დროს შემოდინან:
დაუდ-ბეგ, იბნ-ჰაი, ალა-უს-ლუფ; ჯარის
უფროსი და ფალავანდიშვილი)

გამოსვლა მერვე.

ელა, სვიმონ, ჯარის უფროსი, ფალა-
ვანდიშვილი და სხვები,

იბნ-ჰაი. გული შეკრულ ამოგვლიჯეთ სა-
ქართველთა.

ვევლას შეთქმულნი შევიხვართ, მაგრამ მოთავე
ვერსდა ვბოვეთ, გაგვეზარა მხეხეხებულად.

(რა დაინახავენ აივანზე შაჰს, შეკრ-
თებიან)

დალატი!

სისხლში მოსვრილი არის!

შაჰი მოუკლავთ!

(რა დაინახეს სვიმონს)

შეიხვართ ეს ავაზაკი!

ელა. და მასთან ერთად მეც შეხვდებით!
მონაწილე ვარ ამ მკვლელთაში.

(შეიბურობენ. სვიმონი რა შეჭხედავს ფა-
ლავანდიშვილს, მწარედ ამოიგმინავს, მის-
კენ გაიწევს შესაბრძოლად, მაგრამ არ
გაუშვებენ.)

სვიმონ. (ფალავანდიშვილს)
იუდავ! ხალხის ცოდო შენ ზიდე!
საქართველოს მზე შენ დაახნევე
ამომავალი და სხიფოსანი!
დე, შეილი-შეილთაც ზიხლით გიგონონ
გრისხონ, დაკწეველთ, ოდეს გახსენს!..

ა. შანშიაშვილი.

ფ ა რ დ ა.

ინგლისის სახელმწიფო სამართლის საფუძველი.

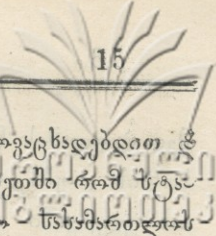
თბზ. ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფ. ა. დანისა.

ავიღოთ იურისტები და რასაკვირველია, უოველ
უწინარეს ბლექსტონი.

I. იურისტები და კონსტიტუცია. მის „კომენტარებში“ სა-
ტიტუცია. ფიქციები. კონსტიტუცია სამართლის
შესახებ ვერ შეხვდებით ვერც ერთ სიტყვას იმ საგნე-
ბის შესახებ, რომელნიც საკანსტ. სამართალს შეეხება,
ბლექსტონი დახარაკობს უმთავრესად იმ წიგნში, რომელ-
საც სათაურად აქვს: „კერძო ზირთა უფლებანი“. ამ წი-
გნში, სხვათა შორის, ბლექსტონი სწერს ზარღამენტის
შესახებ, მეფისა და მის ტიტულებისა, ბატონებისა და
მოსამსხურებების, ცოლ-ქმრის, მშობლების შესახებ. და-
ყოფა-საინტერესოა, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ვერ გამო-
ხატავს ვერც შინაარსს და ვერც საზღვრებს საკანსტიტუ-
ცია სამართლისა, თუმცა ამას კიდევ არა უშავს რა ამ
წიგნში გამოიხატება ჩვენის მართვა-გამგეობის სისტემის
დიდი ცოდნა. მის ნამდვილ ნაკლებეფასებას კი შეადგენს
ის დახლართულობა ენისა და აზრისა, რომელიც შეაქვს
საკანსტიტუცია სამართლის საგანში ბლექსტონის ჩვეუ-
ლებას, ახალ დაწესებულებათა დაძველებულისა და შეუფერ-
ებელ სახელებით ტერმინებით დასახელება და დახა-
სიათება. ამ ჩვეულებასვე ადგენენ ვეგლას იმ დროის იურის-
ტები. ბლექსტონი ისე შერს მიდის, რომ თანამედროვე
კანსტიტუციონურ მეფეს იმდენ უფლებას აწერს, რამ-
დენიც, შეიძლება, ვიღებდომ დამხერბოქეს არ ჭქონდა.

„ჩვენ განვიხილავთ შემდეგ“, — სწერს ბლექსტონი,
— მეფის უფლებათა იმ ნაწილს, რომლით ადჭურვილია
ჩვენი ხელმწიფე, უსრულესი და უგვლავი თავის ხელმწი-
ფურს ღირსებაში, და რომელით სისრულეში მოყვანა შეად-

703

გენს სამართველო უფლებას სსხელოფოში. ბრიტანის კონსტიტუციამ ბრძნულად განსაჯა და ერთ დამიანს აკუთვნა ეს უფლება ერთიანობის, ძალისა და სისწრაფის დასაცვლად. ეს უფლება რომ რამდენიმეს შორის იყოს განაწილებული, რამდენისმე ნებაზე იქნებოდა დამოკიდებული, ხოლო ბევრის ნება, თუ ისინი თანხმად არ მოქმედებენ, მთავრობის სისუსტეს ქმნიან; ხოლო იმ ნებათა გაერთიანება იმდენს დროს მოითხოვს, რომ შეუძლებელია იმდენ ხანს სსხელოფო სსხელოებანი დაუკმაყოფილებელი დარჩეს. იმიტომ ინგლისის მეფე — უმთავრესი და ერთადერთი მოხელეც არის, უველა და ნარჩენნი მისი ხელქვეითნი არიან და მის ბრძანებას ასრულებენ ისე, როგორც რომის სსხელოფოში უველა ძველ მოხელეთა უფლებამ მოიყარა თავი ახალ დემოკრატიის ხელში. ასე რომ, როგორც გრავინა ამბობს: *in eju unius persona veteris reipublicae vis majestas per cumulas magistratum potestates exprimebatur.*

ამ პატარა ნაკვეთის აზრი მეტად ნათელია და თითქმის იგივეა, მხოლოდ უფრო მოკლედ, ნათქვამი ბლექსტონის წიგნის სტივენის უკანასკნელ გამოცემაში.

ამ ნაკვეთის ერთადერთი ნაკლი აქვს მხოლოდ: უველაფერი, რაც მასში ნათქვამია, სინამდვილეს ეწინააღმდეგება. მართვა-გამგეობის უფლება ინგლისში იმ დაწესებულების ხელშია ნამდვილად, რომელსაც კაბინეტს უწოდებენ. თუ კი არის სამეფოში ისეთი პირი, რომელსაც ჩაბრებული აქვს მთელი სსხელოფო უფლება, ეს პირი მეფე კი არ არის, არამედ ამ დაწესებულების თავმჯდომარე — პირველი მინისტრი ვერც იმით გაფართოლებთ ბლექსტონს, რომ მის მიერ დახატული ძლიერება მეფისა მის დროსაც უფილიყოს! მართალია, გიორგი მესამეს მეტი უფლება ჰქონდა, ვიდრე მის შემკვიდრეთ არგუნა ბედმა, მაგრამ უზრუნველ იქნება ვსთქვათ, რომ ზემო მოყვანილი ნაკვეთი მის ნამდვილ მდგომარეობას გვიხატავდეს. თვით ბლექსტონმაც იცოდა, რომ მისი აზრი სინამდვილეს მოკლებული იყო და ასის წლის განმავლობაში მის აზრის შეცდომილებას ბევრი რამ კი არ მომატებია. რაც შეეხება შინაგან საქმეთა, — სწორედ ბლექსტონი შემდეგ, მეფეს უფურცებენ, როგორც სამართლიანობის წყაროს და სსხელოფოს სიმშვიდის დამცველს... იმიტომ მხოლოდ მას აქვს უფლება დაარსოს სსამართლოები; თუმცა კონსტიტუციამ მას ჩააბარა მართვა-გამგეობის მთელი უფლება, მაგრამ შეუძლებელია და არც სკადრისია, რომ პირადად მეფემ შესრულოს უველაფერი. სჭირდა იყო სსამართლოების გაჩენა, რათა მეფეს საქმე გადავიდებოდა. მაგრამ ამასთანავე სჭირდა იყო, რათა სსამართლოები მისი ნებით დაარსებულიყვნენ, რადგან უველა სსამართლოების უფლება წარმოსდგება გვირგვინისაგან; მათი განაჩენი დგება მეფის სსხელით, მისი ბეჭდით აზის უფულ გადაწვეტილებას და განაჩენის ამსრულებელნიც მეფისსავე — მოხელენი არიან.

აქ ისევ იწევს მოკანება ანუ იურიდიული ფიქცია. არც მეფე და არც სსამართველო უფლების მექონე პირთ არავითარი საქმე არ აქვთ სსამართლოების დაარსებასთან.

მთელს კაბინეტს ჭკუაზე შემდარად გამოცხადებდით მართალიც ვიქნებოდით, ხვალნდელ გასულში რომ სსხელოფოების წინააღმდეგი ახალ სსამართლოებს დაარსების შესახებ მეფის ბრძანება გამოცხადდეს. სჭირდა დაფიქრდეთ, თუ რა ვნება მოუტანს სამართლის შესწავლას ბლექსტონის და ხვალეობად ცნობილ კონსტიტუციონალისტების შეუფერებელ სსხელების ხმარების ჩვეულებამ. ერთადერთი და უმთავრესი შეცდომა ის კი არ არის, რომ გვირგვინის უფლებას აზვიადებენ. ასეთ აზვიადებას მკითხველი შეურიგდებოდა ისე, როგორც ვურცდებოთ ჩვენ პატრიარქის ანუ ზრდილობის გადაქცევილ გამოცხადებას სსოციალიზმში. საქმე ის არის, რომ უადვილო და შეუფერებელი სსხელები და წინადადებანი აბნელებენ და ფარავენ მეფის და მთავრობის უფლებათა ნამდვილ ხარისხს. მხოლოდ ბავშვებს აქვს წარმოდგენილი, რასაკვირველია, რომ მეფე გვირგვინით თავზე, ზის ვესტმინისტერის ტახტზე და პირადად უჩენს სამართალს თავის ქვეშევრდომთ. მაგრამ ბევრის განათლებულის აზრი, რომ ინგლისის მეფე მეფობს და მართავს არავითარ მონაწილეობას არ იღებს, ისევე შემდარია, როგორც ის აზრი, ვითომც დელოფალი ვიქტორია ხანდისხან მოსამართლეობდეს, ე. წ. სამეფო სსამართლოებში. ახრებულისა, რომ ინგლისელთა უმრავლესობა მიხედვრას სცდილობს მხოლოდ იმისას, თუ რამდენად დიდია ის უფლება, რომლითაც აღჭურვილია ჩვენს დროს გვირგვინი, პირველი მინისტრი და სხვა წარჩინებული მოხელე. ბლექსტონმა და მის მსგავსმა მწერლებმა ისეთ წინადადებათა ხმარებას მიგვაჩვიეს, რომელნიც სინამდვილეს ვერ გამოხატავენ, და ესაა ნამდვილად ვერ ვიტყვი, რამდენად შეეფერებათ ფაქტიური სსკონსტიტუციო მართვა-გამგეობა და მისი გამოცხადებული ცოტად თუ ბევრად ხელგონური ფრაზეოლოგია. მაგალითად, მეფე ნაშნავს სამინისტროს, რომ ვსთქვათ არ იქნება მართალი; აგრეთვე შემდარია თქმა იქნება, რომ მეფე აარსებს სსამართლოებს, მაგრამ ამ რ შემდარ წინადადებას სულ სხვა და სხვა დამოკიდებულება აქვს სინამდვილესთან. კარდა ამისა, იმ უფლებათა (powers) შორის, რომელსაც გვირგვინს აწერენ, ზოგიერთი მართლაც ეკუთვნის მთავრობას, მაშინ როდესაც ზოგი სხვა ნამდვილში არ ეკუთვნის არც მეფეს და არც სამინისტროს. ბოლოს გამოდის, რომ როგორც მეფის მდგომარეობა, ისე მთავრობის ნამდვილი უფლება დაფარულია მეფის იმ ფანტასტიურის უფულ შემდებებლობით ანუ სრულუფლებობით, რომელსაც მას აწერენ, და იმიტომ ბლექსტონის პირველის წიგნის წამკითხავი ძლიერს შეიძლებს გამოირგვიოს ამ წიგნში იურიდიული ფაქტები შეუფერებელ სსხელოფობათა ხმარების გამოცხადებით.

ესაა იურიდიულის ფორმალისმისაგან გადავიდეთ კონსტიტუციის ისტორიკოსების მართლმთქმელობაზე.

II ისტორიკოსების სტუდენტი ან პროფესორი, **შენედულება კონსტიტუციისაზე.** — მისი ჩამორჩენილობა. რომელიც სსკონსტიტუციო სამართალს სწავლულობს, დაინახავს, რომ გარს არტყის გამოჩენილ მასწავლებელთა ჯგუფი. მას შეუძლია ისარგებლოს მიუდგო-

შელ ჰალდამის ნაწერებით, შეუძლია ოქსფორდის ეპისკოპოსის დაუშრეტელ ცოდნას მიჰმართოს, თამას მის თხზულებებში აღმოაჩინოს დაუსრულებელ საზარლამენტო გამოცდილებას და ფრანკის «ინგლისურ კონსტიტუციის განვითარებაში» — დიკონსა და ღრმა გონების და ამასთან ისევე გამოკვლევით, რომელთაც ზოგადი კური ხსნათი აქვს. ავიდეთ ეს უკანასკნელი თხზულება, როგორც საუცხოო ნიმუში საკონსტიტუციო ისტორიისა. იგი ყველასათვის ცნობილია და მის ყველასაგან აღიარებულ დირსებათა შესახებ, მის სიმარტივისა, გარკვეულობისა, ძალის შესახებ, ბევრი ლაზარაკი მეტიცაა და უადგილოც ისეთ მსმენელთ წინაშე, რომელთაც ეს თხზულება უნდა იცოდნენ ზირველ სიტუაციდან უკანასკნელამდე. განსაკუთრებულ ყურადღების დირსია ერთი მისი თავისუბა: ფრანკის შესანიშნავი ნიჭი აქვს ეოველ საკამათო კითხვის ნათლად და გასაკებად გამოარკვევისა. ეოველი მისი მკითხველი სხვა და სხვა კითხვის შესახებ ეოველთვის რამე გარკვეულ დასკვნას ადგება, ხან ეთანხმება მწერალს და ხან წინააღმდეგ რწმენას ადგება. უკანასკნელ შემთხვევაში თქვენ იძულებული ხართ თქვენის აზრის დასამტკიცებლად საბუთიანი მოსაზრებანი მოიყვანოთ; ამრიგად, თუ არ ეთანხმებით და გობიარად ეწინააღმდეგებით მას, იმდენსავე იძენთ ცოდნის მხრით, რამდენსაც შეიძენდით იმ შემთხვევაში, თუ ზირდაზირ დაეთანხმებოდით მის შეხედულებათ. მაშ ავიდეთ «ინგლისის კონსტიტუციის განვითარება», როგორც საუკეთესო ნიმუში ისტორიკოსის შეხედულობის კონსტიტუციასზე. რა უნდა ისწავლოს მის თხზულებიდან იურისტმა, რომელსაც სამართლის შესწავლა აქვს სავალდ, იკითხვით: ამის ზასუხს მოგვცემს რამდენიმე ციტატი მის თხზულების ზირველ ორის თავის მშენიერი-სა და დიდის სათარადგან.

აი მათი შინაარსი:

Landesgemeinden ურის და აზნენცილისა. მათი მნიშვნელობა ინგლისის კონსტიტუციისათვის. ზოლიტიკურ წყობილების ელემენტები საერთო მთელ ტევტონურ რასისათვის. უძველეს დროიდანვე არსებული ელემენტები; მონარქიულ-არისტოკრატიული და დემოკრატიული. სამი კლასი: კეთილშობილნი, თავისუფალნი და მონები. მონობის დიდი გავრცელებულობა. ტევტონების დაწესებულებები საერთო მთელს არიელ ოჯახობისათვის. ჰომირისის მოწმობა. გერმანელების ერლობათა აღწერა ტაციტისაგან. ინგლისის დაწესებულებათა განვითარების განუწყვეტლობა. ინგლისის დაწესებულებათა განვითარების განუწყვეტლობა. ინგლისის ეროვნების დამყარება. ტევტონების დაწესებულებანი. გადმოტანილი დიდ ბრიტანიაში, ინგლისელ დამაზობელთაგან, დაზერობათა და გამარჯვებათა გაფლენა გამარჯვებულებზე. მონობის შესაძლო გავრცელება. Earl. და Churls მეფურ უფლების განვითარება. ამ უფლების ხსნათი. მეფურ დირსების რელიგიური ხსნათი. დაუსლამელ დრის გარჩევა მეფეთა და ელდორმენტთა შორის... ინგლისის კონსტიტუციის თანდათან განვითარება. ახალ კანონის მოთხოვნათა სიიშვიათე. ზრეცეადენტების დიდი მნიშვნელობა.

ბა. ახალის კანონმდებლობის დაბრუნება ქვეყნის ზრინცი-ზებისადმი. ძველ ეროვნულ ერლობათა მრავალმხრივობის შემცირება. უიტენბერგის მოტო. — გამოტოვნი მრავლების შემდგომ. მეფის უფლება ერლობათა მოწოდებისა. სიკვდილამდე ზერობა. ერობათა ზალატის გაჩენა. საფრანგეთისა და ინგლისის ეროვნულ ერლობათა შედარება. ინგლისის და საფრანგეთის ისტორიის შესახებ საზოგადოდ ცალკე ზერთ მოლაწივობის გაფლენა მოფლენათა მსგულლობაზე, სიმონ-დე-მონფორი, ედუარდ I; მის მეფობის დროს სრულდება ინგლისის კონსტიტუციის განვითარება. შემდეგ ცვლილებათა ხსნათი. ინგლისის და კანტინენტის კანონმდებლობათა განსხვავება...

ყველაფერი ეს მეტად საყურადღებოა, აღსავსა მეტონიერულის განმარტებით და ისტორიულის მნიშვნელობით და სწორედ შეეფერება ისეთს წიგნს, რომელსაც კონსტიტუციის „განვითარება“ აქვს საგნად; მაგრამ რაც შეეხება საკონსტიტუციო სამართალს, ურის Landesgemeinden, ჰომირისის მოწმობა, ელდორმენტებს, უიტენბერგის მოწმობა და სხვა მრავალი საყურადღებო რამ: ყველა ეს ისეთი ფაქტობა, რომელთა მნიშვნელობა მოძველებულია. არავინ კი არ გაიფიქროს, რომ მე ამით უარყოფილად ვაშირს ისტორიას და სამართალს შორის. ჩვენს დროს უკეთესია ურწმუნო გიწოდან ან ქურდობა შემოგწამონ, ვიდრე გონების არა საკმარისი «ისტორიული» მიდრეკილება შეგამხნიონ ან შეგატოონ, რომ ისტორიულ მეთოდის უდიდეს მნიშვნელობას ეჭვის თვალთ უყურებთ. მაგრამ უშიშრად შეიძლება ითქვას, რომ იმგვარ საკონსტიტუციო ისტორიას, რომელსაც შეადგენს ძველ ინგლისურ დაწესებულებათა გამოკვლევა, ზირდაზირი გაფლენა არ აქვს საკონსტიტუციო სამართალს კანონებზე (rules) იმ მხრით, რა მხრიდანც ეს კანონები შეადგენს იურიდიულ განმარტების საგნს. დიდის ყურადღებით შეგვიძლიან ვისწავლოთ უიტენბერგის შესახებ ყველაფერი, რაც გამოკვლეული, და მეტადრე, რაც არის ჯერ გამოკვლეული. მაგ-ეოველთვის უნდა გვასწავდეს, რომ სიძველენი ჰ სამართალი — სულ სხვა-და-სხვაა, და რომ გამოცდილი იურისტი არ არის ვადლებული იცოდეს, რა კანონები იყო გუშინ, ჰ უფრო ნაკლებად — როგორი კანონები იყო ასის წლის წინად ან როგორი იქნება ხვად; მისი საქმეა მხოლოდ გამარჯვიონ ჰ განმარტოს ის ზრინციზები, რომელიც დღეს 1900 წ., ვაქტობია, მეფობის დროს არსებობს ინგლისში. ამისათვის სრულებით მეტია ურის Landelgemeinden'-ის ხსნათის ცოდნა ან უიტენბერგის წერწილობების გაგება (თუ ეტ შესაძლებელია). ურისისათვის ყველა ეს ისეთი სიძველეს შეადგენს რომელიც იმდენსავე სინათლეს ჰფენს შეერთებულ ტატების კონსტიტუციის, რამდენსაც ინგლისისას, ე. ი. იურიდიულის მხრით, არც ერთს, და არც მეორეს არ ჰფენს ნათელს.

ივ. ზ — შვილი.

